

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MANUEL CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
της 29ης Ιουνίου 2023¹

Υπόθεση C-107/23 PPU [Lin]ⁱ

C. I.,
C. O.,
K. A.,
L. N.,
S. P.
κατά
Statul român

[αίτηση του Curtea de Apel Braşov (εφετείου Braşov, Ρουμανία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης – Απάτη στον τομέα του ΦΠΑ – Άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ – Σύμβαση ΠΟΣ – Οδηγία (ΕΕ) 2017/1371 – Υποχρέωση λήψης αποτρεπτικών και αποτελεσματικών μέτρων για την καταπολέμηση της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης – Απόφαση 2006/928/ΕΚ – Μηχανισμός για τη συνεργασία και τον έλεγχο της προόδου στη Ρουμανία όσον αφορά την επίτευξη των ειδικών στόχων αναφοράς στους τομείς της δικαστικής μεταρρύθμισης και της καταπολέμησης της διαφθοράς – Προθεσμία παραγραφής στις ποινικές υποθέσεις – Απόφαση που κηρύσσει αντισυνταγματικές τις εθνικές διατάξεις περί διακοπής της παραγραφής στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου – Συστημικός κίνδυνος ατιμωρησίας – Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων – Άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη – Αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου (lex mitior) – Εθνικό πρότυπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων – Υποχρέωση των εθνικών δικαστών να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των αποφάσεων του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) – Πειθαρχική ευθύνη των δικαστών σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις εν λόγω αποφάσεις – Εξουσία των δικαστών να αφήνουν ανεφάρμοστες αποφάσεις του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) οι οποίες δεν συνάδουν με το δίκαιο της Ένωσης – Αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης»

1. Με την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει διάφορες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης προκειμένου το ίδιο να αποφανθεί αν θα δεχθεί ή θα απορρίψει το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας που ασκείται από πρόσωπα τα οποία καταδικάστηκαν σε στερητική της ελευθερίας ποινή για τα αδικήματα της φοροδιαφυγής και της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

ⁱ — Το όνομα της υπό κρίση υπόθεσης είναι επινοημένο. Δεν αντιστοιχεί σε όνομα διαδίκου στη διαδικασία.

2. Η διαφορά επικεντρώνεται στη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης εθνικού καθεστώτος παραγραφής του αξιοποίνου, το οποίο, μετά από παρέμβαση του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ρουμανία), δεν προβλέπει, για ορισμένο χρονικό διάστημα, τη δυνατότητα διακοπής των προθεσμιών παραγραφής. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το καθεστώς αυτό ενέχει κίνδυνο ατιμωρησίας για σημαντικό αριθμό ποινικών υποθέσεων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

3. Προκειμένου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα, το Δικαστήριο καλείται να αναπτύξει τη νομολογία του, η οποία βρίσκεται ακόμη υπό διαμόρφωση, σχετικά με την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (*lex mitior*), η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

I. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η Σύμβαση ΠΟΣ²

4. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της Σύμβασης ΠΟΣ ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας σύμβασης, απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων συνιστά:

[...]

β) όσον αφορά τα έσοδα, κάθε εκ προθέσεως πράξη ή παράλειψη σχετικά με:

- τη χρήση ή την υποβολή πλαστών, ανακριβών ή ελλιπών δηλώσεων ή εγγράφων, με αποτέλεσμα την παράνομη μείωση των πόρων του γενικού προϋπολογισμού των Κοινοτήτων ή των προϋπολογισμών των οποίων η διαχείριση ασκείται από τις Κοινότητες ή για λογαριασμό τους,

[...]».

5. Το άρθρο 2 της εν λόγω Σύμβασης προβλέπει τα εξής:

«1. Κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ώστε οι αναφερόμενες στο άρθρο 1 συμπεριφορές, καθώς και η συνέργεια, η ηθική αυτουργία και η απόπειρα που συνδέονται με αυτές να επισύρουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις, που να περιλαμβάνουν, τουλάχιστον στις περιπτώσεις βαρείας απάτης, στερητικές της ελευθερίας ποινές για τις οποίες χωρεί ενδεχομένως έκδοση. Ως βαρεία θεωρείται κάθε απάτη που αφορά ένα συγκεκριμένο ελάχιστο ποσό, οριζόμενο από τα κράτη μέλη και μη δυνατό να υπερβεί τα 50 000 [ευρώ].

² Σύμβαση η οποία καταρτίζεται βάσει του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η οποία υπογράφηκε στις Βρυξέλλες στις 26 Ιουλίου 1995 και προσαρτάται στην πράξη του Συμβουλίου, της 26ης Ιουλίου 1995 (ΕΕ 1995, C 316, σ. 49) (στο εξής: Σύμβαση ΠΟΣ).

[...]»

2. Απόφαση 2006/928/EK³

6. Το άρθρο 1 διαλαμβάνει τα εξής:

«Η Ρουμανία θα υποβάλλει, έως τις 31 Μαρτίου κάθε έτους, και για πρώτη φορά έως τις 31 Μαρτίου 2007, έκθεση στην Επιτροπή σχετικά με την πρόοδο που έχει επιτευχθεί σε σχέση με την εκπλήρωση του κάθε στόχου αναφοράς που προβλέπεται στο παράρτημα.

[...]»

7. Το παράρτημα έχει ως εξής:

«Οι προς επίτευξη στόχοι αναφοράς για τη Ρουμανία, οι οποίοι αναφέρονται στο άρθρο 1, είναι:

- 1) Να διασφαλιστεί διαφανέστερη και αποτελεσματικότερη δικαστική διαδικασία ιδίως με την ενίσχυση της ικανότητας και της υποχρέωσης λογοδοσίας του Ανωτάτου Διοικητικού Συμβουλίου του Δικαστικού Σώματος. Να αναφέρεται και να παρακολουθείται ο αντίκτυπος του νέου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και Ποινικής Δικονομίας.
- 2) Να συσταθεί, όπως προβλέπεται, οργανισμός ακεραιότητας με αρμοδιότητες όσον αφορά τον έλεγχο περιουσιακών στοιχείων, την έλλειψη συμμόρφωσης και την ενδεχόμενη σύγκρουση συμφερόντων, καθώς και την έκδοση δεσμευτικών αποφάσεων βάσει των οποίων μπορούν να επιβληθούν αποτρεπτικές ποινές.
- 3) Να ενισχυθεί η πραγματοποιηθείσα πρόοδος, να συνεχιστεί η διεξαγωγή επίσημων, αμερόληπτων ερευνών για καταγγελίες διαφθοράς υψηλού επιπέδου.
- 4) Να λαμβάνονται περαιτέρω μέτρα για την πρόληψη και την καταπολέμηση της διαφθοράς, ιδίως στο πλαίσιο των τοπικών αρχών.»

3. Οδηγία (ΕΕ) 2017/1371⁴

8. Το άρθρο 2, παράγραφος 2, ορίζει τα εξής:

«Όσον αφορά τα έσοδα που προκύπτουν από τους ίδιους πόρους ΦΠΑ, η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις σοβαρών αδικημάτων κατά του κοινού [συστήματος φόρου προστιθέμενης αξίας (στο εξής: ΦΠΑ)]. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας τα αδικήματα κατά του κοινού συστήματος ΦΠΑ θεωρούνται σοβαρά όταν οι εκουσίες ενέργειες ή παραλείψεις που ορίζονται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, στοιχείο δ', συνδέονται με το έδαφος δύο ή περισσότερων κρατών μελών της Ένωσης και περιλαμβάνουν συνολική ζημία τουλάχιστον 10 000 000 ευρώ.»

³ Απόφαση της Επιτροπής, της 13ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση μηχανισμού για τη συνεργασία και τον έλεγχο της προόδου στη Ρουμανία όσον αφορά την επίτευξη των ειδικών στόχων αναφοράς στους τομείς της δικαστικής μεταρρύθμισης και της καταπολέμησης της διαφθοράς (ΕΕ 2006, L 354, σ. 56).

⁴ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2017, σχετικά με την καταπολέμηση, μέσω του ποινικού δικαίου, της απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (ΕΕ 2017, L 198, σ. 29) (στο εξής: οδηγία ΠΟΣ).

9. Κατά το άρθρο 16:

«Η σύμβαση για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 26ης Ιουλίου 1995, συμπεριλαμβανομένων των σχετικών πρωτοκόλλων της 27ης Σεπτεμβρίου 1996, της 29ης Νοεμβρίου 1996 και της 19ης Ιουνίου 1997, αντικαθίσταται από την παρούσα οδηγία για τα κράτη μέλη που δεσμεύονται από αυτή, με ισχύ από τις 6 Ιουλίου 2019.

Για τα κράτη μέλη που δεσμεύονται από την παρούσα οδηγία, οι παραπομπές στη σύμβαση θεωρούνται παραπομπές στην παρούσα οδηγία.»

10. Το άρθρο 17, παράγραφος 1, ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη εκδίδουν και δημοσιεύουν, έως τις 6 Ιουλίου 2019, τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για τη συμμόρφωση με την παρούσα οδηγία. Ανακοινώνουν αμέσως στην Επιτροπή το κείμενο των εν λόγω διατάξεων. Εφαρμόζουν τις διατάξεις αυτές από τις 6 Ιουλίου 2019.

[...]

B. Το ρουμανικό δίκαιο

1. *Σύνταγμα της Ρουμανίας*

11. Το άρθρο 15, παράγραφος 2, προβλέπει ότι «ο νόμος ισχύει μόνο για το μέλλον, με εξαίρεση επεικέστερο ποινικό ή διοικητικό νόμο».

12. Το άρθρο 147 ορίζει τα εξής:

«1. Οι ισχύουσες διατάξεις νόμων και διαταγμάτων, καθώς και οι διατάξεις των κανονισμών οι οποίες έχουν κριθεί αντισυνταγματικές, παύουν να παράγουν έννομα αποτελέσματα 45 ημέρες μετά τη δημοσίευση της αποφάσεως του Συνταγματικού Δικαστηρίου αν, κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, το Κοινοβούλιο ή η Κυβέρνηση, κατά περίπτωση, δεν ευθυγραμμίσει τις αντισυνταγματικές διατάξεις με τις διατάξεις του Συντάγματος. Καθ' όλη την περίοδο αυτή, η ισχύς των διατάξεων που κρίθηκαν αντισυνταγματικές αναστέλλεται αυτοδικαίως.

[...]

4. Οι αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου θα δημοσιεύονται στη *Monitorul Oficial al României* [(Επίσημη Εφημερίδα της Ρουμανίας)]. Από την ημερομηνία δημοσίευσής τους, οι αποφάσεις αυτές αποκτούν γενική δεσμευτική ισχύ και παράγουν έννομα αποτελέσματα μόνο για το μέλλον.»

2. Ποινικό δίκαιο

α) Ποινικός κώδικας του 1969, όπως τροποποιήθηκε το 1996⁵

13. Κατά το άρθρο 123, πρώτο εδάφιο, «[η] [...] προθεσμία παραγραφής διακόπτεται με τη διενέργεια οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης η οποία πρέπει, κατά νόμον, να κοινοποιείται στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας».

β) Ποινικός κώδικας του 2009⁶

14. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, ορίζει ότι «[αν] από την τέλεση της πράξης έως την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης ίσχυσαν περισσότερες διατάξεις ποινικών νόμων, εφαρμόζεται η επιεικέστερη διάταξη».

15. Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 2, η προηγούμενη παράγραφος εφαρμόζεται και όταν οι νόμοι ή ορισμένες διατάξεις τους που έχουν κηρυχθεί αντισυνταγματικές περιέχουν επιεικέστερες ποινικές διατάξεις.

16. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, «[αν] τεθεί σε ισχύ νόμος που προβλέπει ελαφρύτερη ποινή αφέτου η καταδικαστική απόφαση καταστεί αμετάκλητη και πριν από την πλήρη εκτέλεση της ποινής φυλάκισης ή της χρηματικής ποινής, η ποινή που επιβλήθηκε, εφόσον υπερβαίνει το ειδικό ανώτατο όριο που προβλέπει ο νέος νόμος για το διαπραχθέν αδίκημα, μειώνεται έως το ανώτατο αυτό όριο».

17. Το άρθρο 154, παράγραφος 1, ορίζει τα εξής:

«Οι προθεσμίες παραγραφής του αξιόποινου είναι οι ακόλουθες:

- a) [15] έτη, όταν η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη ή ποινή καθείρξεως άνω των [20] ετών,
- b) [10] έτη, όταν η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη τιμωρείται με κάθειρξη άνω των 10 ετών, η οποία όμως δεν υπερβαίνει τα 20 έτη,
- c) [8] έτη, όταν η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη τιμωρείται με κάθειρξη άνω των 5 ετών, η οποία όμως δεν υπερβαίνει τα [10] έτη,
- d) [5] έτη, όταν η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη τιμωρείται με ποινή φυλάκισης άνω του ενός έτους, η οποία όμως δεν υπερβαίνει τα [5] έτη,
- e) [3] έτη, όταν η τελεσθείσα αξιόποινη πράξη τιμωρείται με ποινή φυλάκισης η οποία δεν υπερβαίνει το ένα έτος ή με χρηματική ποινή.»

⁵ Codul Penal din 21 iulie 1968, republicat (Monitorul Oficial al României, μέρος I, αριθ. 65 της 16ης Απριλίου 1997) (ποινικός κώδικας της 21ης Ιουλίου 1968, ο οποίος αναδημοσιεύθηκε). Ο εν λόγω ποινικός κώδικας αναδιατυπώθηκε με τον Lege nr. 140/1996, pentru modificarea și completarea Codului penal (Monitorul Oficial al României, μέρος I, αριθ. 289 της 14ης Νοεμβρίου 1996) (νόμο 140/1996 περί τροποποίησης του ποινικού κώδικα) και ίσχυσε έως την 1η Φεβρουαρίου 2014 (στο εξής: ποινικός κώδικας του 1969).

⁶ Legea nr. 286/2009 privind Codul penal της 17ης Ιουλίου 2009 (Monitorul Oficial al României, μέρος I, αριθ. 510 της 24ης Ιουλίου 2009) (νόμος 286/2009 περί ποινικού κώδικα) (στο εξής: ποινικός κώδικας του 2009). Τέθηκε σε ισχύ την 1η Φεβρουαρίου 2014.

18. Το άρθρο 155 προέβλεπε τα εξής:

«(1) Η προθεσμία παραγραφής του αξιοποίνου διακόπτεται με τη διενέργεια οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης στην υπόθεση.

(2) Μετά από κάθε διακοπή αρχίζει νέα προθεσμία.

[...]

19. Η πράξη νομοθετικού περιεχομένου 71, της 30ής Μαΐου 2022⁷, τροποποίησε το άρθρο 155 του ποινικού κώδικα του 2009. Το άρθρο 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα τροποποιήθηκε ως εξής: «[η] προθεσμία παραγραφής του αξιοποίνου διακόπτεται με τη διενέργεια στην υπόθεση οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης η οποία πρέπει, κατά νόμον, να κοινοποιείται στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο».

γ) *Κώδικας ποινικής δικονομίας*⁸

20. Το άρθρο 426, στοιχείο b, ορίζει ότι οι αμετάκλητες ποινικές αποφάσεις μπορούν να προσβληθούν με το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας οσάκις ο κατηγορούμενος έχει καταδικαστεί, ενώ υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία για την ύπαρξη λόγου παύσης της ποινικής δίωξης.

δ) *Απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου αριθ. 297/2018*

21. Με την απόφαση αριθ. 297/2018 της 26ης Απριλίου 2018, που δημοσιεύθηκε στις 25 Ιουνίου 2018, το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο), κάνοντας δεκτή ένσταση αντισυνταγματικότητας, έκρινε αντισυνταγματική τη διακοπή της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου λόγω της διενέργειας οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης στην υπόθεση, κατά την έννοια του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009.

22. Κατά την άποψη του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου), η εν λόγω διάταξη του ποινικού κώδικα του 2009 στερούνταν προβλεψιμότητας και παραβίαζε την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», καθόσον η φράση «οποιασδήποτε διαδικαστικής πράξης» που χρησιμοποιούνταν στο εν λόγω άρθρο περιλάμβανε και πράξεις που δεν κοινοποιούνται στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο. Η εν λόγω διατύπωση δεν παρείχε τη δυνατότητα στον ενδιαφερόμενο να γνωρίζει ότι επήλθε διακοπή της προθεσμίας παραγραφής και ότι άρχισε νέα προθεσμία παραγραφής του αξιοποίνου⁹.

⁷ Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 71 din 30 mai 2022 pentru modificarea articolului 155 alineatul (1) din Legea nr. 286/2009 privind Codul penal (*Monitorul Oficial al României*, μέρος I, αριθ. 531 της 30ής Μαΐου 2022) (πράξη νομοθετικού περιεχομένου 71, της 30ής Μαΐου 2022, που τροποποίησε το άρθρο 155, παράγραφος 1, του νόμου 286/2009 περί ποινικού κώδικα) (στο εξής: πράξη νομοθετικού περιεχομένου 71/2022).

⁸ Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală (*Monitorul Oficial al României*, μέρος I, αριθ. 486 της 15ης Ιουλίου 2010) (νόμος 135/2010 περί κώδικα ποινικής δικονομίας).

⁹ Αντιθέτως, το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο) έκρινε ότι η προηγούμενη νομοθετική επιλογή στον παλαιό ποινικό κώδικα (άρθρο 123, πρώτο εδάφιο, του ποινικού κώδικα του 1969) πληρούσε τις απαιτήσεις της σαφήνειας και της προβλεψιμότητας που έθετε το Σύνταγμα, καθόσον προέβλεπε τη διακοπή της προθεσμίας παραγραφής της ποινικής ευθύνης μόνο με τη διενέργεια πράξης που, κατά τον νόμο, έπρεπε να κοινοποιηθεί στον κατηγορούμενο.

23. Ο Ρουμάνος νομοθέτης δεν παρενέβη για να τροποποιήσει το άρθρο 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 κατά την έννοια που όριζε το *Curtea Constituțională* (Συνταγματικό Δικαστήριο) και δημιουργήθηκε ανομοιόμορφη νομολογία των τακτικών δικαστηρίων σχετικά με τη διακοπή των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου¹⁰.

ε) Απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου αριθ. 358/2022

24. Με την απόφαση αριθ. 358/2022 της 26ης Μαΐου 2022, η οποία δημοσιεύθηκε στις 9 Ιουνίου 2022, το *Curtea Constituțională* (Συνταγματικό Δικαστήριο), κάνοντας δεκτή νέα ένσταση αντισυνταγματικότητας, έκρινε ότι το άρθρο 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 ήταν αντισυνταγματικό.

25. Το εν λόγω δικαστήριο επισήμανε ότι:

- Ο νομοθέτης δεν παρενέβη, κατά την έννοια του άρθρου 147, παράγραφος 1, του Συντάγματος, για την εναρμόνιση των διατάξεων που κρίθηκαν αντισυνταγματικές με την απόφαση αριθ. 297/2018 και τη ρύθμιση των περιπτώσεων διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου.
- Ελλείπει τέτοιας νομοθετικής παρέμβασης, τα δικαστήρια δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσουν τα ίδια τους λόγους διακοπής της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου. Υπήρχε έλλειψη σαφήνειας και προβλεψιμότητας κατά την εφαρμογή του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009, η οποία είχε ως αποτέλεσμα μια μη ομοιόμορφη δικαστική πρακτική. Το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο δεν παρείχε τα αναγκαία νομοθετικά στοιχεία για την προβλέψιμη εφαρμογή του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ανωτέρω ποινικού κώδικα μετά την απόφαση αριθ. 297/2018.
- Κατά συνέπεια, το ρουμανικό θετικό δίκαιο δεν προέβλεπε διακοπή της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου από την ημερομηνία δημοσίευσης της αποφάσεως αριθ. 297/2018 και μέχρι τη θέση σε ισχύ νομοθετικής πράξης, κατόπιν παρέμβασης του νομοθέτη, η οποία θα ρύθμιζε ρητά τους λόγους διακοπής της προθεσμίας αυτής¹¹.

στ) Απόφαση αριθ. 67/2022 του *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου)

26. Με την απόφαση αριθ. 67/2022 της 25ης Οκτωβρίου 2022, η οποία δημοσιεύθηκε στις 28 Νοεμβρίου 2022, το *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο), αποφαινόμενο επί αναίρεσεως υπέρ του νόμου¹², έκρινε τα ακόλουθα:

- Οι διατάξεις περί διακοπής της παραγραφής είναι διατάξεις που εμπίπτουν στο πεδίο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου. Από την άποψη της χρονικής εφαρμογής τους, υπόκεινται στην αρχή της μη αναδρομικής εφαρμογής του ποινικού νόμου, που προβλέπεται στο άρθρο 3 του

¹⁰ Σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, το *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ρουμανία) έκρινε απαράδεκτες τόσο τις αιτήσεις ερμηνείας του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 κατόπιν της απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου αριθ. 297/2018 όσο και την αναίρεση υπέρ του νόμου που ασκήθηκε για την ερμηνεία της εν λόγω διάταξης. Τα ανωτέρω αποτυπώνονται, αντιστοίχως, στις αποφάσεις αριθ. 5 της 21ης Μαρτίου 2019 και αριθ. 25 της 11ης Νοεμβρίου 2019.

¹¹ Η εν λόγω νομοθετική πράξη εκδόθηκε λίγες ημέρες μετά τη δημοσίευση της απόφασης του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικό Δικαστήριο) αριθ. 358/2022 (βλέπε σημείο 19 των παρουσών προτάσεων).

¹² Από την ανάγνωση της αποφάσεως αυτής προκύπτει ότι επρόκειτο μάλλον για γνωμοδότηση επί νομικών ζητημάτων.

ποινικού κώδικα του 2009, με εξαίρεση τις επιεικέστερες διατάξεις, σύμφωνα με την αρχή της *lex mitior* που κατοχυρώνεται στο άρθρο 15, παράγραφος 2, του ρουμανικού Συντάγματος και στο άρθρο 5 του ανωτέρω ποινικού κώδικα.

- Μεταξύ της 25ης Ιουνίου 2018 (ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης αριθ. 297/2018 του Συνταγματικού Δικαστηρίου, όπως διευκρινίζεται με την απόφαση αριθ. 358/2022 του Συνταγματικού Δικαστηρίου) και της 30ής Μαΐου 2022, το άρθρο 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 δεν προέβλεπε κανέναν λόγο διακοπής της προθεσμίας παραγραφής του αξιοποίνου.
- Το δικαστήριο που αποφαινεται επί έκτακτου ενδίκου μέσου αίτησης επανάληψης της διαδικασίας στηριζόμενης στα αποτελέσματα των αποφάσεων αριθ. 297/2018 και 358/2022 δεν μπορεί να επανεξετάσει την παραγραφή του αξιοποίνου οσάκις το εφετείο εξέτασε και εκτίμησε τις συνέπειες του επίμαχου λόγου παύσης της ποινικής δίωξης κατά τη διάρκεια δίκης, πριν την έκδοση της απόφασης αριθ. 358/2022.

3. Η νομοθεσία σχετικά με το πειθαρχικό καθεστώς των δικαστών

27. Το άρθρο 99, στοιχείο ζ, του νόμου 303/2004¹³ χαρακτήρισε πειθαρχικό αδίκημα τη μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) ή με τις αποφάσεις του *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου) επί αναιρέσεων υπέρ του νόμου.

28. Το άρθρο 271, στοιχείο s, του νόμου 303/2022¹⁴ προβλέπει ότι «συνιστ[ά πειθαρχικό παράπτωμα] [...] η άσκηση των καθηκόντων κακόπιστα ή με βαριά αμέλεια».

29. Κατά το άρθρο 272 του νόμου 303/2022:

«(1) Κακόπιστα θεωρείται ότι ενεργεί ο δικαστής ή ο εισαγγελέας όταν σκοπίμως παραβαίνει κανόνες ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου, με την πρόθεση ή αποδεχόμενος το ενδεχόμενο να προκαλέσει βλάβη σε άλλον.

(2) Βαριά αμέλεια επιδεικνύει ο δικαστής ή ο εισαγγελέας ο οποίος, με υπαιτιότητά του, παραβαίνει κατά τρόπο σοβαρό, αδιαμφισβήτητο και ασύγγνωστο κανόνες του ουσιαστικού ή του δικονομικού δικαίου.

[...]»

¹³ Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor (ο οποίος αναδημοσιεύθηκε στη *Monitorul Oficial al României*, μέρος I, αριθ. 826 της 13ης Σεπτεμβρίου 2005) (νόμος 303/2004, της 28ης Ιουνίου 2004, σχετικά με το καθεστώς των δικαστών και των εισαγγελέων).

¹⁴ Legea nr. 303/2022 din 15 noiembrie 2022 privind statutul judecătorilor și procurorilor (ο οποίος δημοσιεύθηκε στη *Monitorul Oficial al României*, αριθ. 1102 της 16ης Νοεμβρίου 2022) (νόμος 303/2022, της 15ης Νοεμβρίου 2022, σχετικά με το καθεστώς των δικαστών και των εισαγγελέων).

II. Τα πραγματικά περιστατικά, η ένδικη διαφορά και τα προδικαστικά ερωτήματα

30. Με την απόφαση αριθ. 285/AP της 30ής Ιουνίου 2020¹⁵, το Curtea de Apel Braşov (εφετείο Braşov, Ρουμανία) καταδίκασε αμετάκλητα πλείονα πρόσωπα (C.O, C.I., L.N., K.A. και S.P.) για τα αδικήματα της φοροδιαφυγής και της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης.

31. Όσον αφορά το αδίκημα της φοροδιαφυγής, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έκρινε ότι, κατά τη διάρκεια του 2010, οι καταδικασθέντες είχαν παραλείψει, εν όλω ή εν μέρει, να καταχωρίσουν στα λογιστικά βιβλία τους εμπορικές πράξεις που πραγματοποίησαν, καθώς και τα έσοδα από την πώληση, σε ημεδαπούς αποδέκτες, ποσοτήτων πετρελαίου εσωτερικής καύσης που είχαν αποκτήσει υπό καθεστώς αναστολής της καταβολής των ειδικών φόρων κατανάλωσης. Είχαν, ως εκ τούτου, προκαλέσει ζημία στο Δημόσιο, όσον αφορά τόσο τον ΦΠΑ όσο και τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης για το πετρέλαιο εσωτερικής καύσης

32. Οι ποινές που επιβλήθηκαν περιλάμβαναν στερητικές της ελευθερίας ποινές καθώς και την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης για φορολογική ζημία συνολικού ύψους 13 964 482 ρουμανικών λεί (RON) (περίπου 3 240 000 ευρώ), συμπεριλαμβανομένου του ΦΠΑ.

33. Δύο εκ των καταδικασθέντων (Κ.Α. και S.P.) εκτίουν επί του παρόντος τις ποινές φυλάκισης που επιβλήθηκαν σε εκτέλεση της απόφασης της 30ής Ιουνίου 2020.

34. Οι καταδικασθέντες άσκησαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας (άρθρο 426, στοιχείο b, του κώδικα ποινικής δικονομίας) κατά της απόφασης της 30ής Ιουνίου 2020.

35. Με το εν λόγω έκτακτο ένδικο μέσο ζητούν την εξαφάνιση της εν λόγω απόφασης, καθόσον καταδικάστηκαν καιτοι είχε παρέλθει η προθεσμία παραγραφής του αξιοποίνου. Συναφώς, παραπέμπουν στις αποφάσεις του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) αριθ. 297/2018 και 358/2022.

36. Κατά την άποψη των αιτούντων:

- Στην υπόθεσή τους θα πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή του επιεικέστερου ποινικού νόμου. Για τα αδικήματα για τα οποία καταδικάστηκαν, ο επιεικέστερος νόμος προέβλεπε συντομότερη προθεσμία παραγραφής του αξιοποίνου, η οποία παρήλθε πριν από την αμετάκλητη εκδίκαση της υπόθεσης. Ο λόγος παραγραφής του αξιοποίνου ανέκυψε μετά την έκδοση της αμετάκλητης ποινικής απόφασης, ήτοι με την έκδοση της αποφάσεως αριθ. 358/2022, με την οποία το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε αντισυνταγματικές τις διατάξεις του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 και διαπίστωσε ότι, κατά το χρονικό διάστημα μετά τη δημοσίευση της αποφάσεως αριθ. 297/2018, η εθνική ποινική νομοθεσία δεν προέβλεπε λόγο διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου.
- Η απουσία λόγων διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των δύο αποφάσεων, όπως κρίθηκε με την απόφαση αριθ. 358/2022, συνιστά αφ' εαυτής επιεικέστερο ποινικό νόμο και θα πρέπει να εφαρμοστεί επ' ωφελεία των κατηγορουμένων οι οποίοι διέπραξαν αδικήματα για τα οποία δεν είχαν καταδικαστεί αμετάκλητα μέχρι τη δημοσίευση της αποφάσεως αριθ. 297/2018. Υπό τις συνθήκες αυτές, αν δεν είχαν ληφθεί υπόψη οι λόγοι διακοπής, η δεκαετής προθεσμία παραγραφής που

¹⁵ Η απόφαση της 30ής Ιουνίου 2020 επικύρωσε την απόφαση αριθ. 38/S, της 13ης Μαρτίου 2018, του Tribunalul Braşov (πρωτοδικείο Braşov, Ρουμανία).

προβλέπεται στο άρθρο 154, παράγραφος 1, στοιχείο b, του ποινικού κώδικα του 2009 θα είχε συμπληρωθεί πριν καταστεί αμετάκλητη η καταδικαστική απόφαση.

37. Στο πλαίσιο του έκτακτου ενδίκου μέσου, η Ministerul Public – Direcția Națională Anticorupție (Εισαγγελική Αρχή – Εθνική Διεύθυνση Καταπολέμησης της Διαφθοράς, Ρουμανία) (στο εξής: DNA) ζήτησε την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο προκειμένου να διευκρινιστεί αν το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, η απόφαση 2006/928 και το άρθρο 49 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν να μένει ανεφάρμοστη η νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου που απορρέει από την απόφαση αριθ. 358/2022. Κατά την άποψη της DNA, η εφαρμογή της εν λόγω απόφασης ενέχει συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας σε περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης.

38. Οι αιτούντες, αντιθέτως, υποστήριξαν ότι δεν υπάρχουν κανόνες του δικαίου της Ένωσης οι οποίοι να εφαρμόζονται στην υπό κρίση υπόθεση, γεγονός που καθιστά την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αλυσιτελής. Περαιτέρω, υποστήριξαν ότι η αρχή της εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου έχει συνταγματική ισχύ και υπερισχύει κάθε διάταξης του δικαίου της Ένωσης.

39. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, αν γίνουν δεκτοί οι ισχυρισμοί των αιτούντων, θα πρέπει να εξαφανίσει την αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση και να διατάξει την παύση της ποινικής δίωξης, γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία συνέχισης έκτισης της ποινής τους. Κατόπιν της παραδοχής αυτής, το αιτούν δικαστήριο παραθέτει συνοπτικά διάφορους λόγους για τους οποίους πρέπει να αποκλειστεί στην υπό κρίση υπόθεση η εφαρμογή της αρχής του επεικέστερου ποινικού νόμου, την οποία εγγυάται το ρουμανικό Σύνταγμα, καθόσον θα ήταν αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης.

40. Εντός αυτού του πλαισίου, το Curtea de Apel Braşov (εφετείο Βραşov) υποβάλλει τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο:

«1) Έχουν το άρθρο 2 ΣΕΕ, το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, ερμηνευόμενα σε συνδυασμό με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, παράγραφος 1, της [Σύμβασης ΠΟΣ], τα άρθρα 2 και 12 της [οδηγίας ΠΟΣ], καθώς και με την οδηγία 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας, υπό το πρίσμα της αρχής των αποτελεσματικών και αποτρεπτικών κυρώσεων σε περίπτωση σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατ' εφαρμογήν της απόφασης [2006/928], και με γνώμονα το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του [Χάρτη], την έννοια ότι αντιτίθενται σε έννομη κατάσταση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, στην οποία οι καταδικασθέντες αιτούντες ζητούν με έκτακτο ένδικο μέσο την εξαφάνιση αμετάκλητης ποινικής καταδικαστικής αποφάσεως, προβάλλοντας την εφαρμογή της αρχής του επεικέστερου ποινικού νόμου, η οποία έπρεπε να τύχει εφαρμογής κατά τη διάρκεια της δίκης επί της ουσίας και θα προέβλεπε συντομότερη προθεσμία παραγραφής, η οποία θα παρερχόταν πριν από την εκδίκαση της υποθέσεως, πλην όμως [τούτο] αποκαλύφθηκε μεταγενέστερα, με απόφαση του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου η οποία έκρινε αντισυνταγματική διάταξη νόμου σχετικά με τη διακοπή της παραγραφής του αξιοπίου (απόφαση του 2022), με αιτιολογία την αδράνεια του νομοθέτη, ο οποίος δεν παρενέβη για την εναρμόνιση της εν λόγω διάταξης νόμου με άλλη απόφαση του ίδιου συνταγματικού δικαστηρίου, εκδοθείσα τέσσερα έτη πριν από την τελευταία απόφαση (απόφαση του 2018) –χρονικό διάστημα κατά το οποίο η νομολογία των τακτικών δικαστηρίων που διαμορφώθηκε κατ' εφαρμογήν της πρώτης απόφασης είχε ήδη παγιωθεί υπό την έννοια ότι

η επίμαχη διάταξη εξακολούθησε να τυγχάνει εφαρμογής υπό τη μορφή με την οποία είχε ερμηνευθεί με την πρώτη απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου– με πρακτική συνέπεια να μειωθεί στο ήμισυ ο χρόνος παραγραφής για όλα τα αδικήματα για τα οποία δεν είχε εκδοθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση πριν από την πρώτη απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου και να παύσει, κατά συνέπεια, η ποινική δίωξη που είχε ασκηθεί κατά των εν λόγω κατηγορουμένων;

- 2) Έχουν το άρθρο 2 ΣΕΕ, σχετικά με τις αξίες του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τη δικαιοσύνη, και το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, σχετικά με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών, ερμηνευόμενα κατ' εφαρμογήν της απόφασης 2006/928 [...] όσον αφορά τη δέσμευση να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα του ρουμανικού δικαστικού συστήματος, και με γνώμονα το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του [Χάρτη], το οποίο κατοχυρώνει την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου, την έννοια ότι, όσον αφορά το εθνικό δικαστικό σύστημα στο σύνολό του, αντιτίθενται σε έννομη κατάσταση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, στην οποία οι καταδικασθέντες αιτούντες ζητούν με έκτακτο ένδικο μέσο την εξαφάνιση αμετάκλητης ποινικής καταδικαστικής αποφάσεως, προβάλλοντας την εφαρμογή της αρχής του επεικέστερου ποινικού νόμου, η οποία, κατά τους ίδιους, έπρεπε να τύχει εφαρμογής κατά τη διάρκεια της δίκης επί της ουσίας και προέβλεπε συντομότερη προθεσμία παραγραφής, η οποία θα παρερχόταν πριν από την έκδοση αμετάκλητης απόφασης επί της υποθέσεως, πλην όμως τούτο αποκαλύφθηκε μεταγενέστερα, με απόφαση του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου το οποίο έκρινε αντισυνταγματική διάταξη νόμου σχετική με τη διακοπή της παραγραφής του αξιολογίου (απόφαση του 2022), με αιτιολογία την αδράνεια του νομοθέτη, ο οποίος δεν παρενέβη για την εναρμόνιση της διάταξης νόμου με άλλη απόφαση του ίδιου συνταγματικού δικαστηρίου, εκδοθείσα τέσσερα έτη πριν από την τελευταία απόφαση (απόφαση του 2018) –χρονικό διάστημα κατά το οποίο η νομολογία των τακτικών δικαστηρίων που διαμορφώθηκε κατ' εφαρμογήν της πρώτης απόφασης είχε ήδη παγιωθεί υπό την έννοια ότι η επίμαχη διάταξη εξακολούθησε να εφαρμόζεται υπό τη μορφή με την οποία είχε ερμηνευθεί με την πρώτη απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου– με πρακτική συνέπεια να μειωθεί στο ήμισυ ο χρόνος παραγραφής για όλα τα αδικήματα για τα οποία δεν είχε εκδοθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση πριν από την πρώτη απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου και να παύσει, κατά συνέπεια, η ποινική δίωξη που είχε ασκηθεί κατά των εν λόγω κατηγορουμένων;
- 3) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης [στα δύο πρώτα ερωτήματα] και μόνον εφόσον δεν μπορεί να δοθεί ερμηνεία σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης, έχει η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική βάσει της οποίας τα τακτικά εθνικά δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου και από τις δεσμευτικής ισχύος αποφάσεις του ανωτάτου εθνικού δικαστηρίου και δεν δύνανται, εξ αυτού του λόγου και με την επιφύλαξη της διαπράξεως πειθαρχικού παραπτώματος, να απέχουν αυτεπαγγέλτως από την εφαρμογή της νομολογίας που απορρέει από τις αποφάσεις αυτές, ακόμη και αν εκτιμούν, υπό το πρίσμα αποφάσεως του Δικαστηρίου, ότι η επίμαχη νομολογία αντιβαίνει στο άρθρο 2 ΣΕΕ, στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ και στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενα κατ' εφαρμογήν της απόφασης 2006/928 [...], και με γνώμονα το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του [Χάρτη], όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης;»

III. Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

41. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο Δικαστήριο στις 22 Φεβρουαρίου 2023, συνοδευόμενη από αίτηση υπαγωγής της υποθέσεως στην ταχεία διαδικασία.

42. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι για την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να εφαρμοστεί η επείγουσα προδικαστική διαδικασία, αφού έλαβε την επιβεβαίωση από το αιτούν δικαστήριο ότι δύο εκ των αιτούντων της διαφοράς της κύριας δίκης εξέτιαν ποινή φυλάκισης σε εκτέλεση της αποφάσεως της 30ής Ιουνίου 2020 και ότι θα έπρεπε να αποφυλακισθούν αν γίνονταν δεκτά τα έκτακτα ένδικα μέσα που άσκησαν κατά της καταδικαστικής απόφασης.

43. Στις 24 Μαρτίου 2023 το αιτούν δικαστήριο διαβίβασε στο Δικαστήριο προσθήκη στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεώς του, το οποίο κοινοποιήθηκε στους ενδιαφερόμενους διαδίκους προκειμένου να το λάβουν υπόψη στις παρατηρήσεις τους.

44. Έγγραφες παρατηρήσεις υπέβαλαν τέσσερις εκ των αιτούντων της κύριας δίκης (C.O., C.I., L.N. και S.P.), η Ρουμανική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

45. Η Ρουμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή παρέστησαν κατά επ' ακροατηρίου συζήτηση της 10ης Μαΐου 2023.

IV. Εκτίμηση

A. Παραδεκτό

46. Δεν διατηρώ αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό των τριών προδικαστικών ερωτημάτων, ωστόσο διατηρώ αμφιβολίες ως προς την προσθήκη που απέστειλε το αιτούν δικαστήριο στις 24 Μαρτίου 2023.

47. Με την εν λόγω προσθήκη, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στα προδικαστικά ερωτήματα, να διαλάβει κατάλληλη αιτιολογία ώστε η απάντηση του Δικαστηρίου να μην καταστεί άνευ αντικειμένου λόγω της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων που κατοχυρώνεται στο ρουμανικό Σύνταγμα¹⁶.

48. Η προσθήκη περιέχει στην πράξη μια νέα και πρόσθετη συγκεκαλυμμένη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, η οποία, όπως επισήμαναν οι C.I., C.O. και η Ρουμανική Κυβέρνηση, είναι υποθετικής φύσεως¹⁷, δεδομένου ότι δεν είναι απαραίτητη για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης. Οι αμφιβολίες που οδήγησαν σε αυτή την προσθήκη αφορούν αποφάσεις που έχουν ήδη εξαφανιστεί από τα ρουμανικά δικαστήρια κατ' εφαρμογή της νομολογίας του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου). Στη διαφορά της κύριας δίκης, οι αιτούντες δεν βρίσκονται σε τέτοια κατάσταση.

¹⁶ Κατά την άποψή του, η νομολογία του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) έχει προκαλέσει τη μη έκτιση πολλών στερητικών της ελευθερίας ποινών, ελλείψει λόγω διακοπής της παραγραφής του αξιοποιίνου. Εξ αυτού προκύπτει κατάσταση ενέχουσα δυσμενή διάκριση εις βάρος των αιτούντων στην υπό κρίση υπόθεση, αφενός, και των καταδικασθέντων που δεν επωφελούνται από την αρχή της *lex mitior*, αφετέρου.

¹⁷ Το Δικαστήριο μπορεί να μην αποφανθεί επί αιτήσεως εθνικού δικαστηρίου μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ή η εξέταση του κύρους του ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως (η υπογράμμιση δική μου) ή όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβάλλονται (απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2022, *Stichting Rookpreventie Jeugd* κ.λπ., C-160/20, EU:C:2022:101, σκέψη 82).

B. Επί του πρώτου και του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

49. Με τα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία μπορούν να απαντηθούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να εξακριβωθεί αν, υπό πραγματικές και νομικές περιστάσεις όπως αυτές που περιγράφει, το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 2 της Σύμβασης ΠΟΣ, την απόφαση 2006/928 και το άρθρο 49 του Χάρτη, αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας και νομολογίας σχετικά με τη διακοπή των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου.

50. Τα δύο ερωτήματα εκκινούν από την παραδοχή ότι, εάν εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία κατά την έννοια της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου, επιβληθεί κίνδυνος ατιμωρησίας για πράξεις που συνιστούν σοβαρή απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Εντός αυτού του πλαισίου, οι παρατηρήσεις του αιτούντος δικαστηρίου περιλαμβάνουν παραπομπές, μεταξύ άλλων, στις αποφάσεις του Δικαστηρίου Åkerberg Fransson¹⁸, Taricco κ.λπ.¹⁹, M.A.S. και M.B.²⁰ και Euro Box Promotion κ.λπ.²¹.

1. Εφαρμοστέες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης

51. Κατ' αρχάς, πρέπει να αποκλειστεί η εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση της οδηγίας ΠΟΣ, της οποίας το άρθρο 12 θεσπίζει κοινούς κανόνες σχετικά με τις προθεσμίες παραγραφής του αξιοποίνου για αδικήματα που συνιστούν απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, διότι:

- Οι εν λόγω κοινοί κανόνες αφορούν αδικήματα που διαπράχθηκαν μετά τις 6 Ιουλίου 2019 (άρθρο 17). Οι πράξεις για τις οποίες επιβλήθηκαν ποινές στην υπό κρίση υπόθεση τελέστηκαν το 2010.
- Η οδηγία ΠΟΣ ορίζει τα αδικήματα κατά του κοινού συστήματος ΦΠΑ τα οποία συνδέονται με την επικράτεια δύο ή περισσότερων κρατών μελών και προκαλούν συνολική ζημία τουλάχιστον 10 000 000 ευρώ (άρθρο 2, παράγραφος 2). Τα αδικήματα στην υπό κρίση υπόθεση είναι ήσσονος σημασίας.

52. Η δε οδηγία 2006/112/ΕΚ²², ερμηνευόμενη σε συνδυασμό με το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, επιβάλλει βεβαίως στα κράτη μέλη την υποχρέωση να καταπολεμούν την απάτη στον τομέα του ΦΠΑ²³, εντούτοις δεν περιέχει ειδικούς κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται σε κατάσταση όπως αυτή της διαφοράς της κύριας δίκης.

¹⁸ Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, C-617/10, στο εξής: απόφαση Åkerberg Fransson, EU:C:2013:105.

¹⁹ Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2015, C-105/14, στο εξής: απόφαση Taricco, EU:C:2015:555.

²⁰ Απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, C-42/17, στο εξής: απόφαση M.A.S. και M.B., EU:C:2017:936.

²¹ Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2021, C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 και C-840/19, στο εξής: απόφαση Euro Box Promotion, EU:C:2021:1034.

²² Οδηγία του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).

²³ Αποφάσεις Åkerberg Fransson (σκέψη 25) και Taricco (σκέψη 36). Ειδικότερα, «από τα άρθρα 2 και 273 της οδηγίας [2006/112], σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παράγραφος 3, ΣΕΕ, συνάγεται ότι τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα τα οποία μπορούν να διασφαλίσουν την είσπραξη του συνόλου του οφειλόμενου ΦΠΑ στο έδαφός τους και να καταπολεμούν τη φοροδιαφυγή» (απόφαση της 2ας Μαΐου 2018, Scialdone, C-574/15, EU:C:2018:295, σκέψη 26).

53. Όσον αφορά το άρθρο 2, το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, αυτά μπορούν να ληφθούν υπόψη κατά την εξέταση της συμβατότητας των εθνικών νομοθεσιών και της νομολογίας με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, κανόνα του πρωτογενούς δικαίου που κατοχυρώνει την αρχή της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

54. Το ίδιο ισχύει και για τη Σύμβαση ΠΟΣ, η οποία αποσαφηνίζει την αρχή του άρθρου 325 ΣΛΕΕ.

55. Εκτός από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, η απόφαση 2006/928 μπορεί επίσης να επηρεάσει την απάντηση²⁴. Μολονότι τα αδικήματα για τα οποία επιβλήθηκαν ποινές στην υπό κρίση υπόθεση αφορούν απάτη στον τομέα του ΦΠΑ, η κατάσταση που δημιουργείται από τη νομολογία του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) σχετικά με τις προθεσμίες παραγραφής του αξιοποιήσιμου έχει επίσης αντίκτυπο στα αδικήματα διαφθοράς, ιδίως της διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο, όπως επισήμανε η Επιτροπή στην έκθεση ΜΣΕ 2022²⁵.

56. Κατόπιν των διευκρινίσεων αυτών, θα εξετάσω εν συνεχεία:

- αν η νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας σχετικά με τη διακοπή της παραγραφής του αξιοποιήσιμου παραβιάζει το άρθρο 325 ΣΛΕΕ και την απόφαση 2006/928·
- αν, σε περίπτωση κατά την οποία διαπιστωθεί τέτοια παράβαση, η εν λόγω νομολογία μπορεί να στηριχθεί στην αρχή της *lex mitior* η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη·
- την ύπαρξη στο ρουμανικό δίκαιο υψηλότερου επιπέδου προστασίας της αρχής της *lex mitior*, με την οποία συνδέεται η προμνημονευθείσα νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

2. Άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και νομολογία σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης

57. Κατά το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη «καταπολεμούν την απάτη και οποιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, λαμβάνοντας μέτρα [...] τα οποία θα έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα και θα προσφέρουν αποτελεσματική προστασία στα κράτη μέλη [...]»²⁶.

58. Τα κράτη μέλη οφείλουν, ιδίως, να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την πραγματική και πλήρη είσπραξη των ιδίων πόρων, συμπεριλαμβανομένων των εσόδων που προκύπτουν από την εφαρμογή ενιαίου συντελεστή όσον αφορά την εναρμονισμένη βάση του ΦΠΑ²⁷.

²⁴ Σχετικά με τη φύση, το περιεχόμενο και τα αποτελέσματά της, βλ. αποφάσεις της 18ης Μαΐου 2021, Asociația «Forumul Judecătorilor din România» κ.λπ. (C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 και C-397/19, στο εξής: απόφαση Asociația Forumul Judecătorilor din România, EU:C:2021:393, σκέψεις 152 έως 178), και Euro Box Promotion (σκέψεις 155 έως 175).

²⁵ COM(2022) 664 final, της 22ας Νοεμβρίου 2022, Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την πρόοδο στη Ρουμανία στο πλαίσιο του μηχανισμού συνεργασίας και ελέγχου (στο εξής: έκθεση ΜΣΕ 2022), σ. 13 και 27.

²⁶ Αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2018, Kolev κ.λπ. (C-612/15, στο εξής: απόφαση Kolev, EU:C:2018:392, σκέψη 50), της 17ης Ιανουαρίου 2019, Dzivev κ.λπ. (C-310/16, στο εξής: απόφαση Dzivev, EU:C:2019:30, σκέψη 25), και Euro Box Promotion (σκέψη 181).

²⁷ Αποφάσεις M.A.S. και M.B. (σκέψεις 31 και 32), Kolev (σκέψεις 51 και 52) και Euro Box Promotion (σκέψη 182).

59. Η αναφορά του άρθρου 325 ΣΛΕΕ στην «απάτη και [σε] οιαδήποτε άλλη παράνομη δραστηριότητα κατά των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης» καταδεικνύει, κατά το Δικαστήριο²⁸, ότι οι πράξεις διαφθοράς μπορεί να συνδέονται με περιπτώσεις απάτης και, αντιστρόφως, η διάπραξη απάτης μπορεί να διευκολύνεται με πράξεις διαφθοράς. Η προσβολή των οικονομικών συμφερόντων μπορεί να προκύπτει, σε ορισμένες περιπτώσεις, από τον συνδυασμό απάτης περί τον ΦΠΑ και πράξεων διαφθοράς²⁹.

60. Ο όρος «απάτη», όπως ορίζεται στο άρθρο 1 της Σύμβασης ΠΟΣ³⁰, περιλαμβάνει τα έσοδα από την εφαρμογή ενιαίου συντελεστή όσον αφορά την εναρμονισμένη βάση του ΦΠΑ, η οποία καθορίζεται συμφώνως προς τους κανόνες της Ένωσης³¹.

61. Όπως έχω ήδη επισημάνει, οι αιτούντες στην υπό κρίση υπόθεση καταδικάστηκαν για τα αδικήματα της φοροδιαφυγής και της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης, τα οποία διαπράχθηκαν σε σχέση με τον ΦΠΑ και τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης επί του πετρελαίου εσωτερικής καύσης. Συνεπώς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εφαρμόζεται το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και ότι πρόκειται για σοβαρή απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: το ποσό της απάτης υπερβαίνει τα 50 000 ευρώ (άρθρο 2, παράγραφος 1, της Σύμβασης ΠΟΣ).

62. Κατά την εφαρμογή του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη διαθέτουν ελευθερία επιλογής όσον αφορά τις κυρώσεις που επιβάλλουν. Οι κυρώσεις μπορούν να προσλαμβάνουν τη μορφή διοικητικών ή ποινικών κυρώσεων ή συνδυασμό των δύο. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εξασφαλίζουν την είσπραξη του συνόλου των εσόδων από ΦΠΑ και, κατ' επέκταση, την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Οι ποινικές κυρώσεις ενδέχεται να είναι αναγκαίες για την καταπολέμηση κατά τρόπο αποτελεσματικό και αποτρεπτικό ορισμένων περιπτώσεων βαρείας απάτης στον τομέα του ΦΠΑ³².

63. Η ρουμανική νομοθεσία προβλέπει ποινικές κυρώσεις για τέτοιου είδους απάτες και στην υπό κρίση υπόθεση δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, ως έχουν, είναι αποτελεσματικές και αποτρεπτικές. Δεν αμφισβητείται επίσης ότι, γενικά, οι προθεσμίες παραγραφής³³ τις οποίες προβλέπει ο ποινικός κώδικας του 2009 για την εν λόγω κατηγορία αδικημάτων είναι επαρκείς³⁴, ήτοι ότι δεν εμποδίζουν τον αποτελεσματικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα των κυρώσεων. Οι εν λόγω προθεσμίες υπερβαίνουν τις ελάχιστες προθεσμίες που προβλέπονται στο άρθρο 12 της οδηγίας ΠΟΣ.

²⁸ «[Λ]αμβανομένης υπόψη της σπουδαιότητας που πρέπει να αναγνωρίζεται στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, η οποία συνιστά έναν από τους σκοπούς της Ένωσης, [...] η έννοια της “παράνομης δραστηριότητας”, [κατά το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ] δεν μπορεί να ερμηνεύεται συσταλτικώς» (απόφαση της 2ας Μαΐου 2018, Scialdone, C-574/15, EU:C:2018:295, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁹ Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 186) και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση αυτή (C-357/19 και C-547/19, EU:C:2021:170, σημεία 98 και 99).

³⁰ «[Κ]άθε εκ προθέσεως πράξη ή παράλειψη, σχετικά με [...] τη χρήση ή την υποβολή πλαστών, ανακριβών ή ελλιπών δηλώσεων ή εγγράφων, με αποτέλεσμα την αχρεώστητη είσπραξη ή παρακράτηση πόρων που προέρχονται από τον γενικό προϋπολογισμό της [Ένωσης] ή από τους προϋπολογισμούς των οποίων η διαχείριση ασκείται από την [Ένωση] ή για λογαριασμό της».

³¹ Απόφαση Taricco (σκέψη 41).

³² Απόφαση Taricco (σκέψη 39).

³³ «Εναπόκειται, καταρχάς, στον εθνικό νομοθέτη να προβλέψει κανόνες περί παραγραφής παρέχοντας τη δυνατότητα εκπληρώσεως των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, υπό το πρίσμα των εκτιμήσεων που παραθέτει το Δικαστήριο στη σκέψη 58 της αποφάσεως Taricco. Συγκεκριμένα, στον νομοθέτη αυτόν εναπόκειται να διασφαλίσει ότι το εθνικό καθεστώς για την παραγραφή στο ποινικό δίκαιο δεν θα οδηγήσει στην ατιμωρησία μεγάλου αριθμού περιπτώσεων σοβαρής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ [...]» (απόφαση M.A.S. και M.B., σκέψη 41).

³⁴ Όπως επισήμανε ο L.N. στις γραπτές παρατηρήσεις του, οι προθεσμίες παραγραφής που προβλέπονται στο άρθρο 154 του ποινικού κώδικα του 2009 κυμαίνονται από οκτώ έως δέκα έτη για σοβαρά αδικήματα απάτης στον τομέα του ΦΠΑ.

64. Το πρόβλημα που ανακύπτει δεν αφορά επομένως τις κυρώσεις, όπως έχουν διαμορφωθεί στο ρουμανικό δίκαιο, ούτε τις προθεσμίες παραγραφής τις οποίες προβλέπει ο ποινικός κώδικας του 2009, αλλά το γεγονός ότι είναι νομικώς αδύνατη η διακοπή των εν λόγω προθεσμιών εξαιτίας δύο αποφάσεων του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου).

65. Για τα ανώτατα δικαστήρια της Ρουμανίας, η παραγραφή του αξιοποίνου αποτελεί, στην έννομη τάξη της, στοιχείο του ουσιαστικού δικαίου (και όχι, επομένως, του δικονομικού δικαίου). Το εν λόγω αξίωμα δεν έρχεται σε σύγκρουση με το δίκαιο της Ένωσης, όπως θα αναλύσω κατωτέρω.

66. Η συνέπεια που απορρέει από τις αποφάσεις αυτές και από την αδράνεια του εθνικού νομοθέτη είναι ότι, για ορισμένο χρονικό διάστημα³⁵, ουδεμία πράξη διενεργηθείσα κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας μπορούσε να διακόψει τις προθεσμίες παραγραφής του αξιοποίνου. Η εξάλειψη των λόγων διακοπής λογίζεται ως «επιεικέστερος ποινικός νόμος», κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 2, του ρουμανικού Συντάγματος και του άρθρου 5 του ποινικού κώδικα του 2009. Παρά την αποκλίνουσα νομολογία των κατώτερων δικαστηρίων, αυτή είναι η ερμηνεία του ρουμανικού δικαίου η οποία πρέπει να ακολουθηθεί, όσον αφορά το χρονικό αυτό διάστημα, όπως κρίθηκε κατά τρόπο δεσμευτικό από το *Curtea Constituțională* (Συνταγματικό Δικαστήριο) με τις αποφάσεις του αριθ. 297/2018 και 358/2022 και το *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) με την αριθ. 67/2022 απόφασή του, η οποία εκδόθηκε επί αναιρέσεως υπέρ του νόμου.

67. Κατά συνέπεια, η έκτιση των ποινών των καταδικασθέντων τόσο για σοβαρή απάτη εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης όσο και για άλλα αδικήματα³⁶ ενδέχεται να παύσει, με αποτέλεσμα την αποφυλάκισή τους: αρκεί να έχουν παρέλθει μεταξύ της τέλεσης των πράξεων και της αμετάκλητης απόφασης που επιβάλλει τις ποινές οι προθεσμίες παραγραφής που προβλέπονται στον ποινικό κώδικα του 2009 (χωρίς να μπορεί να ληφθεί υπόψη τυχόν λόγος διακοπής).

68. Το αιτούν δικαστήριο³⁷ τάσσεται υπέρ μιας ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου αποσκοπούσα στο να αποκλειστεί η ύπαρξη «επιεικέστερου ποινικού νόμου» στην υπό κρίση διαφορά³⁸. Ωστόσο, μια τέτοια απόφαση εναπόκειται αποκλειστικά στο αιτούν δικαστήριο. Η δυνατότητα σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου, ακόμη και αν αυτό σημαίνει απόκλιση από τη νομολογία ανωτάτου δικαστηρίου, δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου³⁹.

³⁵ Μεταξύ της 25ης Ιουνίου 2018 [ημερομηνία επίσημης δημοσίευσης της απόφασης αριθ. 297/2018 του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου)] και της 30ής Μαΐου 2022, ημερομηνία επίσημης δημοσίευσης και έναρξης ισχύος της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 71/2022.

³⁶ Σε περιπτώσεις εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου (λόγω εξάλειψης των λόγων διακοπής των προθεσμιών παραγραφής της ποινικής ευθύνης) επί καταδικασθέντων για αδικήματα οδήγησης άνευ νομίμου άδειας οδήγησης, το Δικαστήριο απέρριψε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως με τη διάταξη της 12ης Ιανουαρίου 2023, SNI (C-506/22, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2023:46).

³⁷ Διάταξη περί παραπομπής (σημείο 121).

³⁸ Ομοίως, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, κατά την περίοδο 2018-2022, μέχρι τη δημοσίευση της πράξης νομοθετικού περιεχομένου 71/2022, τα τακτικά δικαστήρια εφάρμοσαν την απόφαση αριθ. 297/2018 του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου), υπό την έννοια ότι οι πράξεις που κοινοποιούνταν στον κατηγορούμενο διέκοπταν τις προθεσμίες παραγραφής της ποινικής ευθύνης. Δεδομένου ότι η ίδια προσέγγιση είχε ακολουθηθεί και στον ποινικό κώδικα του 1969, δεν θα υφίστατο επιεικέστερος ποινικός νόμος κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα, με συνέπεια να μην είναι υποχρεωτική η μη εφαρμογή της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

³⁹ Αποφάσεις της 4ης Μαρτίου 2020, *Telecom Italia* (C-34/19, EU:C:2020:148, σκέψεις 59 και 60), και της 4ης Μαΐου 2023, *Agentia Națională de Integritate* (C-40/21, EU:C:2023:367, σκέψη 71).

69. Από την πλευρά μου, δεν δύναμαι να προτείνω ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων και της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας σχετικά με τη διακοπή των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου κατά την περίοδο 2018-2022 η οποία δεν θα έρχεται σε αντίθεση με τις αποφάσεις του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου). Οι εν λόγω αποφάσεις καθορίζουν με οριστικό τρόπο το εφαρμοστέο δίκαιο στη Ρουμανία, οι δε παραδοχές τους αποτελούν την «τελευταία λέξη» για το εθνικό δίκαιο⁴⁰.

70. Αφού αποκλείστηκε η δυνατότητα άλλης ερμηνείας, τίθεται το ζήτημα αν το εθνικό δίκαιο, όπως προκύπτει από τις συνταγματικές διατάξεις και τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου που τις ερμηνεύει, παραβιάζει την υποχρέωση καταπολέμησης της σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης με αποτελεσματικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις. Στη διάταξη περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι συντρέχει τέτοια παράβαση.

71. Βάσει των στοιχείων που ήταν διαθέσιμα κατά την προδικαστική παραπομπή, η εκτίμηση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί βάσιμη εάν η κατάσταση στη Ρουμανία, κατά την υπό εξέταση περίοδο, είχε οδηγήσει στην ατιμωρησία σημαντικού αριθμού αδικημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, υπό όρους οι οποίοι δεν είναι συμβατοί με το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

72. Το Δικαστήριο αναγνωρίζει άμεσο αποτέλεσμα στην υποχρέωση καταπολέμησης παράνομων δραστηριοτήτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης με τη λήψη αποτρεπτικών και αποτελεσματικών μέτρων. Το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ επιβάλλει στα κράτη μέλη υποχρέωση προς επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος μη υποκείμενη σε οποιαδήποτε αίρεση⁴¹.

73. Εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να διασφαλίσει ότι οι κανόνες που εφαρμόζονται για τη δίωξη των εγκλημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης δεν είναι σχεδιασμένοι με τρόπο που θέτει συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας. Πρέπει, ωστόσο, να το πράξει διασφαλίζοντας την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων⁴².

74. Όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, ο Ρουμάνος νομοθέτης παρέλειπε επί τέσσερα σχεδόν έτη να εκπληρώσει την εν λόγω υποχρέωση, μην προχωρώντας σε τροποποίηση του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009 μετά την απόφαση αριθ. 297/2018 του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου). Η τροποποίηση επήλθε τελικώς με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου 71/2022, εντούτοις κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της εν λόγω απόφασης και της εν λόγω πράξης νομοθετικού περιεχομένου, σημαντικός αριθμός σοβαρών αδικημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης παρέμεινε ατιμώρητος, λόγω αναδρομικής εφαρμογής της *lex mitior*.

3. Απόφαση 2006/928 και συστημικός κίνδυνος ατιμωρησίας

75. Η απόφαση 2006/928 είναι πράξη εκδοθείσα από την Επιτροπή βάσει της Πράξης Προσχώρησης, η οποία εντάσσεται στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Αποτελεί, ειδικότερα, «απόφαση» κατά την έννοια του άρθρου 288, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

⁴⁰ Μια *contra legem* ερμηνεία του ρουμανικού δικαίου θα παραβίαζε, ενδεχομένως, το άρθρο 147, παράγραφος 4, του ρουμανικού Συντάγματος, καίτοι μια τέτοια επιλογή εναπόκειται αποκλειστικά στα εθνικά δικαστήρια.

⁴¹ Απόφαση Taricco (σκέψη 51).

⁴² Αποφάσεις Kolev (σκέψη 65) και Dzivev (σκέψη 31).

76. Οι εκθέσεις της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, οι οποίες καταρτίζονται στο πλαίσιο του Μηχανισμού Συνεργασίας και Ελέγχου (ΜΣΕ) που θεσπίστηκε με την απόφαση 2006/928, πρέπει επίσης να θεωρηθούν πράξεις εκδοθείσες από θεσμικό όργανο της Ένωσης, οι οποίες έχουν ως νομική βάση το άρθρο 2 της εν λόγω αποφάσεως⁴³.

77. Το Δικαστήριο έχει ήδη αναλύσει τη φύση και τα έννομα αποτελέσματα της απόφασης 2006/928, τονίζοντας ότι παραμένει δεσμευτική ως προς όλα τα μέρη της για τη Ρουμανία μέχρις ότου καταργηθεί.

78. Οι στόχοι αναφοράς οι οποίοι περιλαμβάνονται στο παράρτημα της απόφασης 2006/928 έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν ότι το κράτος μέλος σέβεται το κράτος δικαίου ως αξία που διακηρύσσεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ και έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τη Ρουμανία: το εν λόγω κράτος μέλος οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα προς επίτευξη των στόχων αναφοράς, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη, όπως επιτάσσει η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, τις εκθέσεις τις οποίες καταρτίζει η Επιτροπή βάσει της ως άνω αποφάσεως, και ιδίως τις συστάσεις που διατυπώνονται στις εκθέσεις αυτές⁴⁴.

79. Ειδικότερα, με την απόφαση 2006/928 θεσπίστηκε ο ΜΣΕ και τέθηκαν οι στόχοι αναφοράς σχετικά με τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος και την καταπολέμηση της διαφθοράς στη Ρουμανία, για τους οποίους γίνεται λόγος στο άρθρο 1 και στο παράρτημα της ίδιας αποφάσεως. Οι εν λόγω στόχοι αναφοράς έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τη Ρουμανία, όπερ σημαίνει ότι το κράτος μέλος αυτό υπέχει ειδική υποχρέωση επίτευξής τους και ότι οφείλει να απέχει από την εφαρμογή οποιουδήποτε μέτρου θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την υλοποίησή τους⁴⁵.

80. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τα ρουμανικά δικαστήρια προβαίνουν στην αρχειοθέτηση ποινικών υποθέσεων, μεταξύ άλλων κατόπιν άσκησης του έκτακτου ενδίκου μέσου της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, λόγω της εξάλειψης των λόγων διακοπής της παραγραφής του αξιοποιού μετὰξὺ 2018 και 2022, που προέκυψε από τη νομολογία του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου).

81. Εντός αυτού του πλαισίου, το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι στην έκθεση ΜΣΕ 2022 επισημάνθηκε ότι η επίμαχη κατάσταση είναι πιθανό να έχει «ιδιαιτέρα επιζήμιες επιπτώσεις σε σημαντικές ποινικές υποθέσεις σε εξέλιξη» με πιθανές «σοβαρές συνέπειες» που απορρέουν από την «άρση του αξιοποιού σε σημαντικό αριθμό υποθέσεων»⁴⁶. Ως εκ τούτου, εκτιμά ότι αφορά το σύνολο του ρουμανικού δικαστικού συστήματος.

82. Από την κατάσταση που περιγράφουν το αιτούν δικαστήριο και η έκθεση ΜΣΕ 2022 προκύπτει κίνδυνος ατιμωρησίας στη Ρουμανία για σοβαρά αδικήματα απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης (και για αδικήματα διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο, τα οποία συχνά συνδέονται με αυτά) κατά την περίοδο 2018-2022, μολονότι δεν προσδιορίζεται

⁴³ Αποφάσεις *Asociația Forumul Judecătorilor din România* (σκέψη 149) και *Euro Box Promotion* (σκέψη 156).

⁴⁴ Αποφάσεις *Asociația Forumul Judecătorilor din România* (σκέψη 178) και *Euro Box Promotion* (σκέψη 175).

⁴⁵ Αποφάσεις *Asociația Forumul Judecătorilor din România* (σκέψη 172) και *Euro Box Promotion* (σκέψη 169).

⁴⁶ «Σύμφωνα με εκτίμηση που δημοσίευσε η DNA, συνολικά 557 ποινικές υποθέσεις που τελούν υπό ποινική δίωξη ή εκκρεμούν ενώπιον των δικαστηρίων θα μπορούσαν, κατά συνέπεια, να περατωθούν. Παρόλο που η ακριβής ζημία θα πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση, η DNA εκτιμά τη ζημία σε αυτές τις υποθέσεις σε 1,2 δισεκατομμύρια ευρώ περίπου και το συνολικό ποσό που διατέθηκε για δωροδοκία και αθέμιτη άσκηση επιρροής σε 150 εκατομμύρια ευρώ περίπου [...]. Πέραν των υποθέσεων διαφθοράς, σύμφωνα με εκτίμηση της ειδικής εισαγγελίας που χειρίζεται υποθέσεις τρομοκρατίας και οργανωμένου εγκλήματος, συνολικά 605 εκκρεμείς υποθέσεις που αφορούν συνολική εκτιμώμενη οικονομική ζημία άνω του 1 δισεκατομμυρίου ευρώ, θα επηρεαστούν [...] Δεν υπήρχαν διαθέσιμες εκτιμήσεις της Γενικής Εισαγγελίας σχετικά με άλλα εγκλήματα» [έγγραφο COM(2022) 664 final, σ. 27].

ακριβώς ο αριθμός των υποθέσεων που θίγουν τα εν λόγω οικονομικά συμφέροντα. Ο κίνδυνος αυτός θεωρείται ότι προκύπτει από την απουσία λόγων διακοπής των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου (και, ταυτόχρονα, από την υπερβολική διάρκεια των αντίστοιχων ποινικών δικών, πέραν της προθεσμίας παραγραφής).

83. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, ως ζήτημα πραγματικών περιστατικών, αν, ως αποτέλεσμα της νομολογίας του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου), το ρουμανικό κράτος διατρέχει συστηματικό κίνδυνο ατιμωρησίας όσον αφορά αδικήματα σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και για τα συναφή αδικήματα διαφθοράς. Σε αυτή την περίπτωση, θα διαπιστωνόταν ότι η Ρουμανία δεν έχει συμμορφωθεί προς την ειδική υποχρέωση επίτευξης των στόχων αναφοράς που καθορίζονται στο παράρτημα της απόφασης 2006/928 (ιδίως τους στόχους καταπολέμησης της διαφθοράς).

4. Άρθρο 49 του Χάρτη και επιεικέστερος ποινικός νόμος

84. Το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει άμεσο αποτέλεσμα, όπως και η απόφαση 2006/928. Δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, οι δύο αυτές διατάξεις καθιστούν αυτοδικαίως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας⁴⁷.

85. «Τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια [...] οφείλουν να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 325, παράγραφοι 1 και 2, ΣΛΕΕ και να αφήσουν ανεφάρμοστες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου αφορώσες, μεταξύ άλλων, την παραγραφή οι οποίες, στο πλαίσιο διαδικασίας που αφορά σοβαρά εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, εμποδίζουν την εφαρμογή κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα για την καταπολέμηση της απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης»⁴⁸.

86. Στη διαφορά της κύριας δίκης εφαρμόζονται το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και η απόφαση 2006/928, ήτοι «εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη.

87. Με βάση την παραδοχή αυτή, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να διασφαλίσει ότι γίνονται σεβαστά τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης (στην υπό κρίση υπόθεση, τα δικαιώματα των καταδικασθέντων). Εάν, για τους προεκτεθέντες λόγους, αποφασίσει να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική νομολογία σχετικά με την απουσία λόγων διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου κατά την περίοδο 2018-2022, οφείλει να το πράξει σεβόμενο τις διατάξεις του Χάρτη, η ισχύς των οποίων δεν είναι υποδεέστερη από τη διάταξη του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ⁴⁹.

⁴⁷ Απόφαση *Taricco* (σκέψεις 50 έως 52).

⁴⁸ Απόφαση *M.A.S.* και *M.B.* (σκέψη 39).

⁴⁹ Αποφάσεις *Kolev* (σκέψεις 68 και 71), *Dzivev* (σκέψη 33) και *Euro Box Promotion* (σκέψη 204).

88. Η υποχρέωση να διασφαλίζεται η αποτελεσματική είσπραξη των ιδίων πόρων της Ένωσης δεν απαλλάσσει τα εθνικά δικαστήρια από την υποχρέωσή τους να διασφαλίζουν τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται ο Χάρτης, όταν πρόκειται για ποινικές δίκες για εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, στις οποίες εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης⁵⁰.

89. Εντός αυτού του πλαισίου, το θεμελιώδες δικαίωμα που θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη διατήρηση και την εφαρμογή της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας είναι η αρχή που κατοχυρώνει το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη: η αναδρομική εφαρμογή του επεικέστερου ποινικού νόμου ή *lex mitior*.

90. Επαναλαμβάνω ότι η υποχρέωση προστασίας των ιδίων πόρων της Ένωσης στον τομέα του ΦΠΑ δεν απαλλάσσει τα εθνικά δικαστήρια από την εφαρμογή της αρχής *lex mitior*, ως αρχής συνδεδεμένης με την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», η οποία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του κράτους δικαίου. Η τελευταία, με τη σειρά της, αποτελεί μία από τις πρωταρχικές αξίες στις οποίες βασίζεται η Ένωση (άρθρο 2 ΣΕΕ).

91. Κατά το άρθρο 49, παράγραφος 1, του Χάρτη, «[...] δεν επιβάλλεται βαρύτερη ποινή από εκείνη η οποία ίσχυε κατά τη στιγμή της τέλεσης του αδικήματος. Εάν, μετά την τέλεση του αδικήματος, προβλεφθεί με νόμο ελαφρύτερη ποινή, επιβάλλεται αυτή η ποινή».

92. Η αρχή της αναδρομικότητας του επεικέστερου ποινικού νόμου, όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη, αποτελεί μέρος του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης⁵¹ και κατοχυρώνεται στις διεθνείς συνθήκες που έχουν συνάψει τα κράτη μέλη της Ένωσης⁵².

93. Κατά το Δικαστήριο, «η εφαρμογή του επεικέστερου ποινικού νόμου προϋποθέτει κατ' ανάγκην διαχρονική διαδοχή νόμων και βασίζεται στη διαπίστωση ότι ο νομοθέτης άλλαξε γνώμη είτε ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό των πράξεων είτε ως προς την ποινή η οποία πρέπει να επιβληθεί για μια αξιόποινη πράξη»⁵³.

94. Η αρχή της *lex mitior* νοείται ως εξαίρεση από την απαγόρευση της αναδρομικής εφαρμογής των κανόνων του ποινικού δικαίου. Εφόσον η αναδρομική εφαρμογή επί το επεικέστερον (*in bonam partem*) ωφελεί τον κατηγορούμενο, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η εφαρμογή του μεταγενέστερου ποινικού νόμου παραβιάζει την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Απλούστατα, ο παλαιός νόμος, που ίσχυε κατά τον χρόνο τέλεσης των αξιόποινων πράξεων, υποχωρεί αναδρομικώς έναντι του νέου νόμου και βελτιώνει κατ' αυτόν τον τρόπο την ποινική κατάσταση του κατηγορουμένου (ή καταδικασθέντος).

⁵⁰ Απόφαση M.A.S. και M.B. (σκέψη 52): «Η αρχή αυτή [ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο], όπως καθιερώνεται με το άρθρο 49 του Χάρτη, δεσμεύει τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, όπως συμβαίνει όταν προβλέπουν, στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που τους επιβάλλει το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, την επιβολή ποινικών κυρώσεων για τα εγκλήματα σχετικά με τον ΦΠΑ. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση διασφάλισης αποτελεσματικής είσπραξης των ιδίων πόρων της Ένωσης δεν μπορεί να αντιστρατεύεται την εν λόγω αρχή».

⁵¹ Στο παρελθόν, το Δικαστήριο είχε κρίνει ότι η αρχή αυτή απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και, ως εκ τούτου, πρέπει να θεωρείται ότι αποτελεί μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης τις οποίες ο εθνικός δικαστής πρέπει να σέβεται κατά την εφαρμογή του εθνικού δικαίου: αποφάσεις της 7ης Αυγούστου 2018, Clergeau κ.λπ. (C-115/17, στο εξής: απόφαση Clergeau, EU:C:2018:651, σκέψη 26), της 6ης Οκτωβρίου 2016, Paoletti κ.λπ. (C-218/15, στο εξής: απόφαση Paoletti, EU:C:2016:748, σκέψη 25), και της 3ης Μαΐου 2005, Berlusconi κ.λπ. (C-387/02, C-391/02 και C-403/02, EU:C:2005:270, σκέψεις 68 και 69).

⁵² Βλ., μεταξύ άλλων, άρθρο 15, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το οποίο άνοιξε προς υπογραφή στις 19 Δεκεμβρίου 1966 (*UN Treaty Series*, τόμος 999, σ. 171).

⁵³ Αποφάσεις Clergeau (σκέψη 33) και Paoletti (σκέψη 27).

95. Αν και η βάση της αμφισβητείται, η αρχή της *lex mitior* στηρίζεται στην εκτίμηση ότι ο κατηγορούμενος δεν πρέπει να καταδικαστεί ή να του επιβληθεί στερητική της ελευθερίας ποινή για συμπεριφορά η οποία, σύμφωνα με τη (μεταβληθείσα) άποψη του νομοθέτη, δεν επισύρει πλέον την τιμωρία που προέβλεπε ο προηγούμενος νόμος. Επομένως, ο κατηγορούμενος πρέπει να επωφελείται από τη μεταβολή των εκτιμήσεων του νομοθέτη⁵⁴.

96. Από τις επεξηγήσεις για τον Χάρτη (άρθρο 52, παράγραφος 3) προκύπτει ότι το δικαίωμα που αναγνωρίζεται στο άρθρο 49 του Χάρτη έχει την ίδια έννοια και το ίδιο πεδίο εφαρμογής με εκείνο που κατοχυρώνεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες (στο εξής: ΕΣΔΑ).

97. Με δεδομένο ότι η ΕΣΔΑ δεν προέβλεπε ρητά την εν λόγω αρχή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (στο εξής: ΕΔΔΑ), ακολουθώντας τη νομολογία του Δικαστηρίου, τη συνήγαγε από το άρθρο 7 [της ΕΣΔΑ]⁵⁵.

98. Κατά το ΕΔΔΑ:

- «Η επιβολή βαρύτερης ποινής για τον μόνο λόγο ότι προβλεπόταν κατά τον χρόνο τέλεσης του αδικήματος θα ισοδυναμούσε με εφαρμογή εις βάρος του κατηγορουμένου των κανόνων περί διαχρονικής διαδοχής των ποινικών νόμων. Θα ισοδυναμούσε με την αγνόηση τυχόν ευνοϊκών για τον κατηγορούμενο νομοθετικών αλλαγών που επήλθαν πριν από την επιβολή της ποινής και τη συνέχιση επιβολής ποινών τις οποίες το κράτος, και το κοινωνικό σύνολο που αντιπροσωπεύει, θεωρεί πλέον υπερβολικές»⁵⁶.
- «Η υποχρέωση εφαρμογής, μεταξύ περισσοτέρων ποινικών νόμων, εκείνου του οποίου οι διατάξεις είναι οι πλέον ευνοϊκές για τον κατηγορούμενο, συνιστά διασαφήνιση των κανόνων περί διαχρονικής διαδοχής των ποινικών νόμων, η οποία συνάδει με ένα άλλο ουσιώδες στοιχείο του άρθρου 7 [της ΕΣΔΑ], ήτοι την προβλεψιμότητα των ποινών»⁵⁷.
- «Η αρχή της αναδρομικότητας επάγεται ότι οσάκις υπάρχουν διαφορές μεταξύ του ποινικού νόμου που ισχύει κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος και των μεταγενέστερων ποινικών νόμων που εκδόθηκαν πριν από την έκδοση αμετάκλητης αποφάσεως, το δικαστήριο υποχρεούται να εφαρμόσει τον νόμο, του οποίου οι διατάξεις είναι οι πλέον ευνοϊκές για τον κατηγορούμενο»⁵⁸.

⁵⁴ Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Berlusconi κ.λπ. (C-387/02, C-391/02 και C-403/02, EU:C:2004:624, σημεία 159 έως 161) και στην υπόθεση Clergeau κ.λπ. (C-115/17, EU:C:2018:240, σημεία 39 και 40), καθώς και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Scialdone (C-574/15, EU:C:2017:553, σημεία 155 έως 160). Βλ., επίσης, απόφαση Paoletti (σκέψη 27).

⁵⁵ Απόφαση του τμήματος μείζονος συνθέσεως του ΕΔΔΑ της 17ης Σεπτεμβρίου 2009, Scoppola κατά Ιταλίας (αριθ. 2) (CE:ECHR:2009:0917JUD001024903, στο εξής: απόφαση Scoppola κατά Ιταλίας, §108).

⁵⁶ Απόφαση του ΕΔΔΑ, Scoppola κατά Ιταλίας (§ 108).

⁵⁷ Απόφαση του ΕΔΔΑ, Scoppola κατά Ιταλίας (§ 108).

⁵⁸ Αποφάσεις του ΕΔΔΑ, Scoppola κατά Ιταλίας (§ 109) και της 18ης Μαρτίου 2014, Öcalan κατά Τουρκίας (αριθ. 2) (CE:ECHR:2014:0318JUD002406903, § 175). Βλ., επίσης, απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Ιανουαρίου 2016, Gouarré Patte κατά Ανδόρας (CE:ECHR:2016:0112JUD003342710, § 28), της 12ης Ιουλίου 2016, Ruban κατά Ουκρανίας (CE:ECHR:2016:0712JUD000892711, § 37), και της 24ης Ιανουαρίου 2017, Korçinić κατά Σλοβενίας (CE:ECHR:2017:0124JUD006750313, § 49).

99. Εντούτοις, μέχρι σήμερα, ούτε το ΕΔΔΑ ούτε το Δικαστήριο έχουν προσδιορίσει το ακριβές περιεχόμενο της αρχής της *lex mitior* σε υποθέσεις όπως η υπό κρίση. Η εξεταζόμενη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως παρέχει στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να εξελίξει τη νομολογία του προκειμένου να κρίνει αν από το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη προκύπτει ότι:

- υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής της αρχής της *lex mitior* επί των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου και επί των λόγων διακοπής τους·
- η τροποποίηση της ποινικής νομοθεσίας ισοδυναμεί με τη νομολογία ενός εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου, προς τον σκοπό εφαρμογής της *lex mitior*·
- η αρχή της *lex mitior* εφαρμόζεται μόνο σε ποινικές διαδικασίες επί των οποίων δεν έχει ακόμη εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση ή, αντιθέτως, επεκτείνεται και σε εκείνες που έχουν περατωθεί με αποφάσεις με ισχύ δεδικασμένου (με αντίκτυπο, επομένως, στις υπό εκτέλεση ποινές).

100. Οι συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών παρουσιάζουν πράγματι αρκετές διαφορές σε σχέση με την αρχή της *lex mitior*. Υπάρχουν χώρες που ουσιαστικά αγνοούν αυτή τη βασική εγγύηση του ποινικού δικαίου και άλλες που της αναγνωρίζουν ευρεία, ακόμη και συνταγματική ισχύ (Πορτογαλία, Ρουμανία, Ιταλία, Ισπανία κ.λπ.). Κατά τη γνώμη μου, το Δικαστήριο θα πρέπει να διατυπώσει ένα αυτοτελές και ειδικό πρότυπο προστασίας βάσει του άρθρου 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη, το οποίο θα παρέχει στους αποδέκτες του υψηλό επίπεδο προστασίας και όχι μόνον προστασία *de minimis*.

α) Lex mitior και διακοπή της παραγραφής του αξιοποίνου

101. Το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη αναφέρεται στην αναδρομικότητα του νόμου που προβλέπει «ελαφρύτερη ποινή». Όπως έχω εκθέσει, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η εφαρμογή του επεικέστερου ποινικού νόμου βασίζεται στη διαπίστωση ότι ο νομοθέτης άλλαξε γνώμη «είτε ως προς τον ποινικό χαρακτηρισμό των πράξεων είτε ως προς την ποινή η οποία πρέπει να επιβληθεί σε μια αξιόποινη πράξη»⁵⁹.

102. Αμφότερες οι περιπτώσεις δεν είναι καθοριστικές, εντούτοις υποδεικνύουν το γεγονός ότι η αρχή της *lex mitior* του Χάρτη εφαρμόζεται μόνο στις διατάξεις του ουσιαστικού ποινικού δικαίου και όχι σε αυτές του δικονομικού ποινικού δικαίου.

103. Αν τούτο ισχύει, θα πρέπει να κριθεί σε κάθε περίπτωση αν η προθεσμία παραγραφής και η διακοπή της έχουν χαρακτήρα ουσιαστικό ή αμιγώς δικονομικό κατά την έννοια του άρθρου 49 του Χάρτη. Πρόκειται για σημαντική διευκρίνιση, καθόσον οι διατάξεις του ποινικού δικονομικού δικαίου ακολουθούν συνήθως τον κανόνα *tempus regit actum*.

104. Σύμφωνα με τη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων της Ρουμανίας, το καθεστώς της παραγραφής στο ποινικό δίκαιο έχει ουσιαστικό χαρακτήρα. Το δίκαιο της Ένωσης δεν είναι αντίθετο σε αυτή την εθνική νομολογία, όπως αναγνώρισε το Δικαστήριο στην απόφαση *M.A.S. και M.B.*.

⁵⁹ Αποφάσεις *Clergeau* (σκέψη 33) και *Paoletti* (σκέψη 27).

105. Η προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης μέσω της επιβολής ποινικών κυρώσεων αποτελεί συντρέχουσα αρμοδιότητα μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.

106. Κατά τον χρόνο των επίμαχων πραγματικών περιστατικών, η προθεσμία παραγραφής των ποινικών αδικημάτων που αφορούν τον ΦΠΑ δεν είχε αποτελέσει αντικείμενο εναρμόνισης εκ μέρους του νομοθέτη της Ένωσης⁶⁰. Τα κράτη μέλη ήταν ελεύθερα να προβλέψουν ότι, στην έννομη τάξη τους, το καθεστώς της παραγραφής του αξιοποίνου και της διακοπής της εμπίπτει στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο⁶¹.

107. Ελλείψει εναρμόνισης των καθεστώτων παραγραφής του αξιοποίνου για αδικήματα εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, εναπόκειται, επομένως, στο κάθε κράτος μέλος με βάση το δίκαιό του να αποφασίσει αν οι διατάξεις παραγραφής του είναι δικονομικού ή ουσιαστικού χαρακτήρα⁶².

108. Είναι αληθές ότι, στην απόφαση Taricco, το Δικαστήριο επέλεξε να προσδώσει *δικονομικό* χαρακτήρα στις διατάξεις περί παραγραφής του αξιοποίνου, όπως είχε υποδείξει το ΕΔΔΑ⁶³· σε άλλες υποθέσεις, ωστόσο, το Δικαστήριο υιοθέτησε διαφορετική θέση όσον αφορά τις προθεσμίες παραγραφής⁶⁴.

109. Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει προσδώσει στις εν λόγω διατάξεις κυρίως δικονομικό χαρακτήρα, καθόσον δεν καθορίζουν τα αδικήματα και τις ποινές που απειλούνται γι' αυτά, αλλά θέτουν απλώς ένα προαπαιτούμενο για τη διερεύνηση της υπόθεσης⁶⁵. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ παραβιάζεται οσάκις κατηγορούμενος καταδικάζεται για αδίκημα για το οποίο έχει παρέλθει η προθεσμία παραγραφής⁶⁶.

110. Στην απόφαση M.A.S. και M.B.⁶⁷, το Δικαστήριο (ορθώς, κατά την άποψή μου) σχολίασε την απόφαση Taricco προκειμένου:

– να παραπέμψει στη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, κατά την οποία οι ποινικές διατάξεις πρέπει να πληρούν ορισμένες απαιτήσεις

⁶⁰ Εν συνεχεία, το άρθρο 12 της οδηγίας ΠΟΣ προέβη σε μερική εναρμόνιση των διατάξεων παραγραφής που εφαρμόζονται σε τέτοιου είδους ποινικά αδικήματα, ωστόσο επίσης δεν διευκρίνισε αν οι κανόνες παραγραφής της ποινικής ευθύνης έχουν ουσιαστικό ή δικονομικό χαρακτήρα.

⁶¹ Όπως και οι κανόνες περί ορισμού των εγκλημάτων και καθορισμού των ποινών, το καθεστώς αυτό εμπίπτει επίσης στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο». Απόφαση M.A.S. και M.B. (σκέψη 45).

⁶² Το Βέλγιο, η Γερμανία και η Γαλλία έχουν υιοθετήσει μια δικονομική αντίληψη της παραγραφής. Αντιθέτως, στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, τη Λεττονία, τη Σουηδία και τη Ρουμανία, οι εν λόγω διατάξεις εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ουσιαστικού ποινικού δικαίου. Στην Πολωνία και την Πορτογαλία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ουσιαστικού και του δικονομικού ποινικού δικαίου.

⁶³ Απόφαση Taricco (σκέψεις 55 έως 57).

⁶⁴ Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, Volno και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψη 46): «[...] αντιθέτως προς τις δικονομικές προθεσμίες, η προθεσμία παραγραφής, καθόσον συνεπάγεται την απόσβεση του δικαιώματος άσκησης της αγωγής, αφορά το ουσιαστικό δίκαιο, διότι θίγει την άσκηση δικαιώματος το οποίο ο ενδιαφερόμενος δεν μπορεί πλέον να επικαλεστεί λυσιτελώς ενώπιον δικαστηρίου». Για τον λόγο αυτό, προσδίδει ουσιαστικό και όχι δικονομικό χαρακτήρα στο άρθρο 10 (Προθεσμίες) της οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1).

⁶⁵ Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2000, Coëme κ.λπ. κατά Βελγίου (CE:ECHR:2000:0622JUD003249296, § 149), της 12ης Φεβρουαρίου 2013, Previti κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2013:0212DEC000184508, § 80), και της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, Borcea κατά Ρουμανίας (CE:ECHR:2015:0922DEC005595914, § 64).

⁶⁶ Συμβουλευτική γνώμη P16-2021-001, της 26ης Απριλίου 2022, σχετικά με την εφαρμογή της παραγραφής στις έρευνες, τις καταδίκες και τις κυρώσεις για αδικήματα που συνιστούν βασανιστήρια, σημεία 72 έως 77· απόφαση του ΕΔΔΑ της 18ης Ιουνίου 2020, Antia και Khrupenia κατά Γεωργίας (CE:ECHR:2020:0618JUD000752310, § 38 έως 43).

⁶⁷ Απόφαση M.A.S. και M.B. (σκέψεις 54 έως 58).

προσβασιμότητας και προβλεψιμότητας όσον αφορά τόσο τον ορισμό του εγκλήματος όσο και τον καθορισμό της ποινής⁶⁸.

- να επισημάνει ότι η αρχή της σαφούς νομοθετικής προβλέψεως των ποινών συνεπάγεται ότι ο νόμος πρέπει να καθορίζει σαφώς τις αξιόποινες πράξεις και τις ποινές με τις οποίες τιμωρούνται οι πράξεις αυτές. Η προϋπόθεση αυτή πληρούται όταν ο διοικούμενος έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει, με βάση το γράμμα της οικείας διατάξεως και, εν ανάγκη, με τη βοήθεια της ερμηνείας που δίδεται στη διάταξη αυτή από τα δικαστήρια, ποιες πράξεις και παραλείψεις συνεπάγονται την ποινική ευθύνη του⁶⁹.
- να επισημάνει ότι οι απαιτήσεις της προβλεψιμότητας, της σαφήνειας και της μη αναδρομικότητας που είναι εγγενείς στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» εφαρμόζονται (στο πλαίσιο της ιταλικής έννομης τάξεως) και στο καθεστώς παραγραφής των αδικημάτων που σχετίζονται με τον ΦΠΑ.

111. Υπό το πρίσμα της απόφασης M.A.S. και M.B., φρονώ ότι, ελλείψει εναρμόνισης στο δίκαιο της Ένωσης⁷⁰, κάθε κράτος μέλος δύναται να συνεχίσει να αποδίδει ουσιαστικό χαρακτήρα στις διατάξεις που διέπουν την παραγραφή του αξιοποίνου (συμπεριλαμβανομένων, ευλόγως, εκείνων που διέπουν τη διακοπή της παραγραφής). Ομοίως, οι διατάξεις αυτές συνεχίζουν να υπόκεινται στην αρχή της *lex mitior*, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη.

β) *Lex mitior* και αποφάσεις συνταγματικών δικαστηρίων

112. Το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο), πέραν του ότι έκρινε ότι η παραγραφή του αξιοποίνου εμπίπτει στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, έκρινε αντισυνταγματική τη διάταξη του άρθρου 155 του ποινικού κώδικα του 2009, σχετικά με τη διακοπή της παραγραφής. Υπό το πρίσμα της νομολογίας αυτής, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 25 Ιουνίου 2018 και 30 Μαΐου 2022, οι εν λόγω προθεσμίες έτρεχαν χωρίς δυνατότητα διακοπής.

113. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι αποφάσεις συνταγματικού δικαστηρίου δεν αποτελούν «επιεικέστερο ποινικό νόμο», καθόσον δεν ισοδυναμούν επακριβώς με νομοθετικά μέτρα τα οποία λαμβάνει το κράτος μέλος. Φρονώ, ωστόσο, ότι το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί.

114. Το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο), κρίνοντας αντισυνταγματικό το άρθρο 155 του ποινικού κώδικα του 2009, λειτούργησε ως «αρνητικός νομοθέτης»⁷¹. Στα κράτη με συγκεντρωτικό συνταγματικό έλεγχο, οι κρίσεις περί αντισυνταγματικότητας των νόμων έχουν κύρος και δεσμευτική ισχύ παρόμοια με εκείνη των ίδιων των νόμων των οποίων κηρύσσεται η ολική ή μερική μη εφαρμογή (και, ενδεχομένως, ακυρότητα) λόγω αντίθεσης προς το εθνικό σύνταγμα. Στις χώρες αυτές, οι κρίσεις περί αντισυνταγματικότητας των νόμων

⁶⁸ Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Νοεμβρίου 1996, *Cantoni κατά Γαλλίας* (CE:ECHR:1996:1115JUD001786291, § 29), της 7ης Φεβρουαρίου 2002, *E.K. κατά Τουρκίας* (CE:ECHR:2002:0207JUD002849695, § 51), της 29ης Μαρτίου 2006, *Achour κατά Γαλλίας* (CE:ECHR:2006:0329JUD006733501, § 41), και της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, *ΟΑΟ Neftyanaya Kompaniya Yukos κατά Ρωσίας* (CE:ECHR:2011:0920JUD001490204, § 567 έως 570).

⁶⁹ Απόφαση της 28ης Μαρτίου 2017, *Rosneft* (C-72/15, EU:C:2017:236, σκέψη 162).

⁷⁰ Το Δικαστήριο δεν μπορεί να πραγματοποιήσει, μέσω της νομολογίας, μια εναρμόνιση την οποία δεν μπόρεσε να επιτύχει ο νομοθέτης της Ένωσης, ακόμη και αν τούτο ήταν επιθυμητό προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην καταπολέμηση των σοβαρών αδικημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

⁷¹ *Kelsen, H.*, «La garantie juridictionnelle de la constitution (la justice constitutionnelle)», *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 1928, σ. 197 έως 257.

παράγουν αποτελέσματα *erga omnes* και συνεπάγονται την ολική ή μερική κατάργηση των νόμων αυτών στην έννομη τάξη (Ισπανία, Πολωνία, Πορτογαλία, Λιθουανία, Ρουμανία, Γερμανία ή Ιταλία).

115. Συνεπώς, προς τους σκοπούς αναδρομικής εφαρμογής της *lex mitior*, εκτιμώ ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της ολικής ή μερικής κατάργησης ποινικού νόμου με μεταγενέστερο νόμο (αποφάσεις του νομοθέτη) και της ολικής ή μερικής κατάργησης του νόμου αυτού από την έννομη τάξη με την κήρυξη της αντισυνταγματικότητας (αποφάσεις του συνταγματικού δικαστηρίου)⁷².

116. Ως εκ τούτου, η κήρυξη της αντισυνταγματικότητας, όπως αυτή στην οποία προέβη το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο) με τις αποφάσεις του αριθ. 297/2018 και 358/2022, ισοδυναμεί, κατ' ουσίαν, με νομοθετική τροποποίηση προς τους σκοπούς εφαρμογής της αρχής της *lex mitior*. Μια τέτοια κήρυξη δεσμεύει όλες τις δημόσιες εξουσίες, συμπεριλαμβανομένης της δικαστικής⁷³, μολονότι τα δικαστήρια παραμένουν αρμόδια να εκτιμούν αν συμβιβάζεται με το δίκαιο της Ένωσης εθνική νομοθεσία την οποία το συνταγματικό δικαστήριο έκρινε σύμφωνη με το Σύνταγμα του⁷⁴.

117. Στην υπό κρίση υπόθεση, οι αποφάσεις αριθ. 297/2018 και 358/2022 του Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο) επιλύουν ένα ζήτημα του ρουμανικού συνταγματικού δικαίου, χωρίς να αποφαινόμεθα για τη συμβατότητά του με το δίκαιο της Ένωσης ή να «αμφισβητούν» την υπεροχή του.

118. Οσάκις το Δικαστήριο κάνει λόγο για «διαχρονική διαδοχή νόμων», χρησιμοποιεί τον όρο «νόμοι» υπό ευρεία έννοια. Στην εν λόγω έννοια περιλαμβάνονται, βεβαίως, οι νόμοι που θεσπίζονται από τα νομοθετικά όργανα των κρατών μελών, αλλά και οι μεταβολές των ίδιων αυτών νόμων που προκύπτουν λόγω κήρυξης αντισυνταγματικότητας μετά από απόφαση συνταγματικού δικαστηρίου. Εκτιμώ ότι η εν λόγω παραδοχή συνάδει περισσότερο με την υποχρέωση να μην ερμηνεύονται τα δικαιώματα που προστατεύονται από τον Χάρτη κατά τρόπο ο οποίος περιορίζει το περιεχόμενό του.

119. Η ερμηνεία που προτείνω δεν έρχεται σε αντίθεση με την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Ruban* κατά Ουκρανίας. Στην υπόθεση εκείνη, τέθηκε το ζήτημα της ενδεχόμενης παραβίασης της αρχής της *lex mitior* από την Ουκρανία ως συνέπεια μιας απόφασης του συνταγματικού της δικαστηρίου. Το ΕΔΔΑ δεν δέχθηκε παράβαση του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ, ωστόσο εξέτασε την

⁷² Ομοίως, βλ. απόφαση αριθ. 20-87.078, της 8ης Ιουνίου 2021, του Cour de cassation, chambre criminelle (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, ποινικό τμήμα, Γαλλία) (FR:CCASS:2021:CR00864): «*les décisions du Conseil constitutionnel s'imposant aux pouvoirs publics et à toutes les autorités administratives et juridictionnelles en vertu de l'article 62 de la Constitution, les déclarations de non-conformité ou les réserves d'interprétation qu'elles contiennent et qui ont pour effet qu'une infraction cesse, dans les délais, conditions et limites qu'elles fixent, d'être incriminée doivent être regardées comme des lois pour l'application de l'article 112-4, alinéa 2, du code pénal*» (η υπογράμμιση δική μου). Το προαναφερθέν άρθρο του γαλλικού ποινικού κώδικα προβλέπει ότι η ποινή παύει να είναι εκτελεστή οσάκις έχει επιβληθεί για πράξη η οποία, δυνάμει νόμου μεταγενέστερου της απόφασης, δεν συνιστά πλέον ποινικό αδίκημα.

⁷³ Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 2 και το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, καθώς και η απόφαση 2006/928 δεν αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία οι αποφάσεις του συνταγματικού δικαστηρίου δεσμεύουν τα τακτικά δικαστήρια, υπό την προϋπόθεση ότι το εθνικό δίκαιο εγγυάται την ανεξαρτησία του συνταγματικού δικαστηρίου έναντι ιδίως της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας. Από τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως που υποβλήθηκαν σε άλλες υποθέσεις και στην υπό κρίση δεν προκύπτει στοιχείο από το οποίο να μπορεί να συναχθεί ότι το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο), στην αρμοδιότητα του οποίου εμπίπτει, μεταξύ άλλων, ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων και κανονιστικών πράξεων, καθώς και η επίλυση των συγκρούσεων συνταγματικής φύσεως μεταξύ δημοσίων αρχών, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 146, στοιχεία d και e, του ρουμανικού Συντάγματος, δεν πληροί τις απαιτήσεις περί ανεξαρτησίας που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης [πρβλ. αποφάσεις *Euro Box Promotion* (σκέψεις 230 και 232) και της 22ας Φεβρουαρίου 2022, *RS* (Αποτελέσματα εκδιδόμενων από συνταγματικό δικαστήριο αποφάσεων) (C-430/21, στο εξής: απόφαση *RS*, EU:C:2022:99, σκέψη 44)].

⁷⁴ Απόφαση *RS* (σκέψεις 45 και 46).

κήρυξη της αντισυνταγματικότητας σαν να επρόκειτο για νομοθετική μεταβολή, χωρίς να διατυπώσει την αντίρρηση ότι η εν λόγω νομολογία του συνταγματικού δικαστηρίου δεν συνεπάγεται διαχρονική διαδοχή «νόμων»⁷⁵.

γ) *Lex mitior* και αμετάκλητες ποινικές αποφάσεις

120. Στην απόφαση Scoppola κατά Ιταλίας, το ΕΔΔΑ έκλινε μάλλον προς τον περιορισμό της εφαρμογής της *lex mitior* σε ποινικές διαδικασίες επί των οποίων δεν έχει ακόμη εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση⁷⁶. Ωστόσο, σε ορισμένες μεταγενέστερες υποθέσεις, επέκτεινε την εφαρμογή της αρχής αυτής και στις αμετάκλητες αποφάσεις, εφόσον το εθνικό δίκαιο προέβλεπε την εν λόγω δυνατότητα⁷⁷.

121. Εκ πρώτης όψεως, δημιουργείται ενδεχομένως η εντύπωση ότι και το Δικαστήριο περιόρισε την αρχή της *lex mitior* στις μη αμετάκλητες αποφάσεις⁷⁸. Φρονώ, ωστόσο, ότι μια τέτοια εντύπωση είναι πρόωρη, με δεδομένο ότι στην υπόθεση Delvigne η επίμαχη εθνική νομοθεσία κατέστησε δυνατή για τους καταδικασθέντες την επανεξέταση, βάσει του νέου νόμου, της καταστάσεως που προέκυψε από προηγούμενη αμετάκλητη ποινική καταδίκη.

122. Κατά τη γνώμη μου, η *lex mitior* θα πρέπει να εφαρμόζεται και στις αμετάκλητες ποινικές αποφάσεις που βρίσκονται σε διαδικασία εκτέλεσης. Αναγνωρίζω ότι τούτο δεν ισχύει σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, έστω και αν πρόκειται για λύση την οποία υιοθέτησαν ορισμένα κράτη μέλη⁷⁹. Ακόμη και όταν, κατά γενικό κανόνα, η *lex mitior* δεν εφαρμόζεται στις ποινικές αποφάσεις με ισχύ δεδικασμένου, υπάρχουν πολυάριθμες εξαιρέσεις από τον εν λόγω κανόνα. Συνεπώς, είναι σύνηθες η αναδρομικότητα *in melius* να επεκτείνεται σε τέτοιες αποφάσεις οσάκις προβλέπεται σε νέα ποινική νομοθεσία, ή οσάκις αποποινικοποιείται κάποια πράξη⁸⁰, ή οσάκις συνταγματικό δικαστήριο κηρύσσει ποινικό νόμο αντισυνταγματικό⁸¹.

123. Εν πάση περιπτώσει, η αρχή που κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη έχει αυτοτελή έννοια, δεν εξαρτάται από την πλειάδα των λύσεων στις οποίες καταλήγουν τα κράτη μέλη, το δε επίπεδο προστασίας που πρέπει να παρέχει είναι υψηλό και όχι έλασσον (*de minimis*), όπως έχω ήδη εκθέσει.

⁷⁵ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Ιουλίου 2016, Ruban κατά Ουκρανίας (CE:ECHR:2016:0712JUD000892711, § 41 έως 46).

⁷⁶ Απόφαση του ΕΔΔΑ, Scoppola κατά Ιταλίας (§ 109): «οσάκις υπάρχουν διαφορές μεταξύ του ποινικού νόμου που ισχύει κατά τον χρόνο τελέσεως του αδικήματος και των μεταγενέστερων ποινικών νόμων που εκδόθηκαν πριν από την έκδοση αμετάκλητης αποφάσεως, το δικαστήριο υποχρεούται να εφαρμόσει τον νόμο, του οποίου οι διατάξεις είναι οι πλέον ευνοϊκές για τον κατηγορούμενο».

⁷⁷ Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 12ης Ιανουαρίου 2016, Gouarré Patte κατά Ανδόρας (CE:ECHR:2016:0112JUD003342710, § 33 έως 36), της 12ης Ιουλίου 2016, Ruban κατά Ουκρανίας (CE:ECHR:2016:0712JUD000892711, § 39), και της 24ης Ιανουαρίου 2017, Korivnikar κατά Σλοβενίας (CE:ECHR:2017:0124JUD006750313, § 49).

⁷⁸ Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2015, Delvigne (C-650/13, EU:C:2015:648, σκέψη 56).

⁷⁹ Κατά το άρθρο 23, παράγραφος 2, του ισπανικού ποινικού κώδικα, οι ποινικοί νόμοι που ευνοούν τον δράστη έχουν αναδρομική ισχύ, ακόμη και αν κατά τη στιγμή της έναρξης ισχύος τους έχει εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση και ο δράστης εκτίει ποινή. Παρόμοιες διατάξεις υπάρχουν στα νομικά συστήματα της Λιθουανίας, της Πορτογαλίας ή της Πολωνίας.

⁸⁰ Τούτο προβλέπεται, επί παραδείγματι, στο άρθρο 112-4, δεύτερη περίοδος, του γαλλικού ποινικού κώδικα και στο άρθρο 2, παράγραφος 2, του ιταλικού ποινικού κώδικα.

⁸¹ Στη Γερμανία, ο κώδικας ποινικής δικονομίας της 7ης Απριλίου 1987 (BGBl. I, σ. 1074 επ., ειδικότερα, σ. 1319), όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο της 25ης Μαρτίου 2022 (BGBl. I, σ. 571) επιτρέπει στον καταδικασθέντα να ζητήσει την επανάληψη της ποινικής διαδικασίας που έχει ήδη περατωθεί με απόφαση η οποία έχει ισχύ δεδικασμένου, οσάκις η απόφαση αυτή βασίζεται σε διάταξη η οποία έχει κηρυχθεί από το Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, Γερμανία) αντισυνταγματική και αντίθετη προς τον Θεμελιώδη Νόμο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ή άκυρη ή αντίθετη προς την ερμηνεία αυτού του Θεμελιώδους Νόμου από το ως άνω δικαστήριο. Βλ., Schmidt-Bleibtreu, Klein, Bethge, *Bundesverfassungsgerichtsgesetz*, 62η έκδοση, 2022, C.H. Beck, Μόναχο, σημείωση 25, παράγραφος 79.

124. Δεν είναι εύλογο η μεταβολή των αξιών (ή των κριτηρίων για την επιβολή τιμωρίας) του νομοθέτη να εφαρμόζεται μόνο υπέρ των ποινικώς διωκόμενων προσώπων ή των κατηγορουμένων και όχι υπέρ εκείνων οι οποίοι, για παρόμοιες πράξεις, εκτίουν αμετάκλητες ποινές. Ο μη εύλογος χαρακτήρας καθίσταται πιο αισθητός στην περίπτωση της αποποινικοποίησης, με μεταγενέστερο νόμο, πράξεων που προηγουμένως είχαν χαρακτηριστεί ως αξιόποινες (*abolitio criminis*). Σε αυτή την περίπτωση, από τη σκοπιά του περί δικαίου αισθήματος, είναι απαράδεκτο λόγοι που σχετίζονται αμιγώς με τον χρόνο να καθορίζουν ότι οι αμετάκλητα καταδικασθέντες για τέτοιες συμπεριφορές παραμένουν στη φυλακή, ενώ οι δράστες της ίδιας πράξεως οι οποίοι ακόμη αναμένουν την έκδοση απόφασης απαλλάσσονται από την ποινική ευθύνη.

125. Το ίδιο κριτήριο δικαιοσύνης και συνέπειας που συνεπάγεται η αρχή της *lex mitior* για τα πρόσωπα κατά των οποίων έχει ασκηθεί δίωξη ή τους κατηγορούμενους μπορεί να επεκταθεί και στους ήδη καταδικασθέντες. Δεν είναι εύλογο, επαναλαμβάνω, στην περίπτωση δύο προσώπων τα οποία διέπραξαν παρόμοιες πράξεις την ίδια ημέρα, το ένα να μην επωφελείται από την αρχή αυτή απλώς και μόνο επειδή στην περιπτώσή του η ποινική διαδικασία ολοκληρώθηκε ταχύτερα οδηγώντας σε αμετάκλητη καταδίκη, αλλά να επωφελείται από την ίδια αρχή το άλλο πρόσωπο, το οποίο δεν έχει ακόμη καταδικαστεί αμετάκλητα και του οποίου η δίκη διήρκεσε περισσότερο.

126. Η λογική της αρχής της αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου υπαγορεύει ότι πρέπει να εφαρμόζεται και στις αμετάκλητες ποινικές αποφάσεις, ώστε να αποφεύγονται ανακολουθίες όπως η ανωτέρω. Βεβαίως, είναι αληθές ότι η λύση αυτή συνεπάγεται διαδικασία επανεξέτασης των καταδικαστικών αποφάσεων με ισχύ δεδικασμένου, αλλά, κατ' εμέ, η εν λόγω δυσχέρεια δεν είναι ανυπέβλητη. Δεν είναι ανυπέβλητη σε περιπτώσεις αποποινικοποίησης πράξεων που προηγουμένως είχαν χαρακτηριστεί αξιόποινες και εκτιμώ ότι δεν πρέπει να είναι και σε άλλες περιπτώσεις διαχρονικής διαδοχής νόμων⁸².

127. Η επανεξέταση των αμετάκλητων αποφάσεων ως συνέπεια της αρχής της *lex mitior* προϋποθέτει ότι το εθνικό δίκαιο παρέχει δικονομικό δίαυλο για την εν λόγω επανεξέταση, κατόπιν αιτήματος του καταδικασθέντος. Στη Ρουμανία, ο δίαυλος αυτός, σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, είναι το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας κατά το άρθρο 426, παράγραφος 1, στοιχείο b, του ρουμανικού κώδικα ποινικής δικονομίας, εντός των ορίων που θέτει η απόφαση αριθ. 67/2022 του *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου).

δ) *Ενδιάμεσο συμπέρασμα*

128. Εν ολίγοις, προτείνω μια ερμηνεία της αρχής της αναδρομικότητας του επιεικέστερου ποινικού νόμου, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη, η οποία:

- θα επεκτείνεται στις διατάξεις που διακόπτουν την παραγραφή του αξιοποίνου οσάκις το εθνικό ποινικό δίκαιο τους προσδίδει ουσιαστικό χαρακτήρα·

⁸² Η εφαρμογή της αρχής της *lex mitior* υπόκειται σε διαφοροποιήσεις, μεταξύ άλλων, στην περίπτωση νόμων με αμιγώς περιορισμένη χρονική ισχύ ή νόμων που προβλέπουν μόνο χρηματικές ποινές ή νόμων που εκδίδονται για εξαιρετικές καταστάσεις και εν συνεχεία καταργούνται.

- θα εκτιμά ότι οι περιπτώσεις στις οποίες ο ποινικός νόμος τροποποιείται λόγω κήρυξης αντισυνταγματικότητας από εθνικό συνταγματικό δικαστήριο ισοδυναμούν με διαχρονική διαδοχή των ποινικών νόμων· και
- θα εφαρμόζεται στις εν εξελίξει ποινικές διαδικασίες και στις αμετάκλητες αποφάσεις, όπου προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο και μάλιστα κατά γενικό τρόπο.

129. Στην υπό κρίση υπόθεση, η αρχή της αναδρομικότητας του επεικέστερου ποινικού νόμου, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη, δικαιολογεί την απαλλαγή από την ποινική ευθύνη καταδικασθέντων στους οποίους εφαρμόστηκε, στο παρελθόν, καθεστώς διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου, το οποίο έκτοτε κηρύχθηκε αντισυνταγματικό, εφόσον αφορά τομείς στους οποίους εφαρμόζεται το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνεπώς, η απαλλαγή καλύπτει αδικήματα σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, τα οποία αντιβαίνουν στο άρθρο 325 ΣΛΕΕ και στην απόφαση 2006/928.

130. Κατά συνέπεια, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί, σε κατάσταση όπως αυτή που περιγράφεται ανωτέρω, τη μη εφαρμογή της επίμαχης νομολογίας του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου), ακόμη και αν τα αποτελέσματά της συνεπάγονται ατιμωρησία για τους δράστες ορισμένων εκ των αδικημάτων αυτών.

5. *Ευνοϊκότερο επίπεδο προστασίας της αρχής της lex mitior στο ρουμανικό δίκαιο*

131. Εάν το Δικαστήριο κρίνει, σε αντίθεση με αυτό που προτείνω, ότι η αναδρομικότητα του επεικέστερου ποινικού νόμου κατά το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη δεν εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον το ρουμανικό δίκαιο προβλέπει υψηλότερο επίπεδο προστασίας της αρχής της *lex mitior*.

132. Δικαστήριο κράτους μέλους μπορεί να βρεθεί, όπως στην υπό κρίση υπόθεση, αντιμέτωπο με μια κατάσταση κατά την οποία πρέπει να αξιολογήσει τη συμμόρφωση εθνικής διάταξης ή εθνικού μέτρου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης με τα θεμελιώδη δικαιώματα κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη.

133. Οσάκις, στο πλαίσιο αυτό, η δράση των κρατών μελών δεν καθορίζεται εξ ολοκλήρου από το δίκαιο της Ένωσης, το άρθρο 53 του Χάρτη επιβεβαιώνει ότι οι εθνικές αρχές και τα δικαστήρια εξακολουθούν να έχουν το δικαίωμα να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

134. Στο ρουμανικό δίκαιο, το εθνικό πρότυπο προστασίας της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου καθορίζεται από το άρθρο 15, παράγραφος 2, του Συντάγματος και το άρθρο 5, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009, το πεδίο εφαρμογής των οποίων έχει καθοριστεί από το *Curtea Constituțională* (Συνταγματικό Δικαστήριο).

135. Όπως έχω υπενθυμίσει, η νομολογία του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) και του *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου) ορίζει ότι οι κανόνες περί παραγραφής του αξιοποίνου και οι κανόνες περί διακοπής της παραγραφής έχουν ουσιαστικό χαρακτήρα και συνεπώς εφαρμόζεται επ' αυτών η αρχή της *lex mitior*⁸³.

⁸³ Βλ., ιδίως, απόφαση αριθ. 67/2022 του *Înalta Curte de Casație și Justiție* (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου).

136. Με τις αποφάσεις του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) αριθ. 297/2018 και 358/2022 κρίθηκε ότι, μεταξύ 25 Ιουνίου 2018 και 30 Μαΐου 2022, δεν υπήρχε λόγος διακοπής των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου, κατ' εφαρμογή της αρχής αυτής.

137. Για την εφαρμογή του εθνικού επιπέδου προστασίας της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου, που καθιερώνει το ρουμανικό δίκαιο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις⁸⁴:

- η εφαρμογή αυτή δεν πρέπει να διακυβεύει το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο·
- δεν θα πρέπει επίσης να θίγει την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης.

138. Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, το δίκαιο της Ένωσης δεν προβλέπει ειδικό καθεστώς σε αυτόν τον τομέα. Επομένως, η εφαρμογή του ρουμανικού επιπέδου προστασίας δεν επηρεάζει το επίπεδο προστασίας του άρθρου 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη.

139. Πιο δύσκολη είναι η εκτίμηση του αν το επίπεδο προστασίας της αρχής του *lex mitior* του ρουμανικού δικαίου θίγει την ενότητα, την υπεροχή και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, καθόσον δεν συμβιβάζονται εύκολα η νομολογία που διατυπώθηκε με την απόφαση *M.A.S.* και *M.B.*, αφενός, με εκείνη της απόφασης *Euro Box Promotion*, αφετέρου.

140. Στην απόφαση *M.A.S.* και *M.B.*, το Δικαστήριο:

- αναγνώρισε ότι η Ιταλική Δημοκρατία ήταν ελεύθερη, κατά τον χρόνο εκείνο, να προβλέψει ότι στην έννομη τάξη της το καθεστώς παραγραφής του αξιοποίνου εμπίπτει, όπως και οι κανόνες περί ορισμού των εγκλημάτων και καθορισμού των ποινών, στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και, ως εκ τούτου, υπάγεται, όπως και οι τελευταίοι αυτοί κανόνες, στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο»⁸⁵.
- επισήμανε ότι η Ιταλική Δημοκρατία μπορούσε να εφαρμόσει εθνικό επίπεδο προστασίας της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» υψηλότερο από εκείνο που καθιερώνεται στο δίκαιο της Ένωσης, υπό τον όρον ότι η εφαρμογή αυτή δεν διακυβεύει την υπεροχή, την ενότητα ή την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης⁸⁶.
- έκρινε υπό το πρίσμα των επιχειρημάτων του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις της εφαρμογής της απόφασης *Taricco* στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» που καθιερώνει το Σύνταγμα της Ιταλίας, ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει κατά πόσον η μη εφαρμογή των διατάξεων του ποινικού κώδικα (που απέκλειαν την επιβολή ποινικών κυρώσεων αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα σε μεγάλο αριθμό υποθέσεων σοβαρής απάτης σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης) δημιουργούσε κατάσταση αβεβαιότητας στην ιταλική έννομη τάξη, όσον αφορά τον καθορισμό του εφαρμοστέου καθεστώτος παραγραφής, κατά παράβαση της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο»⁸⁷.

⁸⁴ Αποφάσεις *Åkerberg Fransson* (σκέψη 29), της 26ης Φεβρουαρίου 2013, *Melloni* (C-399/11, EU:C:2013:107, σκέψη 60), *M.A.S.* και *M.B.* (σκέψη 47), της 29ης Ιουλίου 2019, *Pelham* κ.λπ. (C-476/17, EU:C:2019:624, σκέψη 80), και *Euro Box Promotion* (σκέψη 211).

⁸⁵ Απόφαση *M.A.S.* και *M.B.* (σκέψεις 45 και 58).

⁸⁶ Απόφαση *M.A.S.* και *M.B.* (σκέψεις 47 και 48).

⁸⁷ Απόφαση *M.A.S.* και *M.B.* (σκέψεις 49, 50 και 59).

- έκρινε ότι, αν το εθνικό δικαστήριο θεωρήσει ότι η υποχρέωση να αφήσει ανεφάρμοστες τις επίμαχες διατάξεις του ποινικού κώδικα προσκρούει στην αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο», δεν υποχρεούται να συμμορφωθεί προς την υποχρέωση αυτή, ακόμη και αν η τήρησή της θα επέτρεπε να αποφευχθεί κατάσταση εσωτερικού δικαίου μη συνάδουσα προς το δίκαιο της Ένωσης⁸⁸.

141. Το Δικαστήριο αναγνώρισε κατ' αυτόν τον τρόπο ένα όριο στην εφαρμογή της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης: τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να εφαρμόζουν εθνικές διατάξεις αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης προκειμένου να προστατεύσουν θεμελιώδες δικαίωμα (την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο») που κατοχυρώνεται από το εθνικό δίκαιο σε υψηλότερο επίπεδο από αυτό που προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης⁸⁹.

142. Η απόφαση M.A.S. και M.B. δεν υποχρεώνει, επομένως, το εθνικό δικαστήριο να προσδώσει απόλυτη προτεραιότητα στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, σε σημείο ώστε να τους δίδεται προτεραιότητα έναντι θεμελιώδους δικαιώματος, όπως αυτό που αντιπροσωπεύει η αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο».

143. Στην απόφαση Euro Box Promotion, το Δικαστήριο ανέλυσε τη συνταγματική νομοθεσία και νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας⁹⁰, οι οποίες, όπως και η ιταλική νομοθεσία στην υπόθεση M.A.S. και M.B., θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας πράξεων οι οποίες στοιχειοθετούν σοβαρά αδικήματα απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, κατά παράβαση της υποχρέωσης που απορρέει από το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Κατόπιν αυτής της ανάλυσης, έκρινε ότι:

- το αιτούν δικαστήριο όφειλε να διασφαλίσει τον αναγκαίο σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, του Χάρτη, ήτοι το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως·
- «[...] [π]λημμέλεια κατά τη σύνθεση των [δικαστικών] σχηματισμών συνιστά παράβαση του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, του Χάρτη, ιδίως όταν η πλημμέλεια αυτή είναι τέτοιας φύσεως και σοβαρότητας ώστε να δημιουργείται πραγματικός κίνδυνος να μπορούν άλλες εξουσίες, ιδίως η εκτελεστική, να ασκήσουν αδικαιολόγητη διακριτική εξουσία θέτοντας σε κίνδυνο την ακεραιότητα του αποτελέσματος στο οποίο οδηγεί η διαδικασία συγκρότησης των δικαστικών σχηματισμών και δημιουργώντας με τον τρόπο αυτόν εύλογη αμφιβολία στους πολίτες ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του ή των οικείων δικαστών,

⁸⁸ Απόφαση M.A.S. και M.B. (σκέψεις 59 και 61).

⁸⁹ Απόφαση M.A.S. και M.B. (σκέψεις 41, 42 και 60).

⁹⁰ Σύμφωνα με αυτές, οι αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς και απάτης στον τομέα του ΦΠΑ οι οποίες δεν είχαν εκδοθεί, σε πρώτο βαθμό, από εξειδικευμένα στον τομέα αυτό δικαστήρια ή, σε δεύτερο βαθμό, από δικαστήρια στα οποία όλα τα μέλη είχαν οριστεί με κλήρωση, ήταν αυτοδικαίως άκυρες, με αποτέλεσμα οι υποθέσεις διαφθοράς και απάτης στον τομέα του ΦΠΑ να πρέπει, ενδεχομένως, μετά από έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας κατά αμετάκλητων αποφάσεων, να επανεξετάζονται σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό.

όπερ συμβαίνει οσάκις πρόκειται για θεμελιώδεις κανόνες που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της θεσπίσεως και της λειτουργίας του οικείου δικαιοδοτικού συστήματος»⁹¹.

- η πρακτική η οποία αφορούσε την ειδίκευση και τη σύνθεση των δικαστικών σχηματισμών σε υποθέσεις διαφθοράς δεν συνιστούσε παράβαση του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, του Χάρτη και, ως εκ τούτου, επρόκειτο για διαφορετική περίπτωση από εκείνη που κρίθηκε με την απόφαση M.A.S. και M.B. Επομένως, «[...] οι απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, του Χάρτη δεν εμποδίζουν τη μη εφαρμογή της νομολογίας που απορρέει από τις αποφάσεις [του συνταγματικού δικαστηρίου]»⁹².
- η συνταγματική νομοθεσία και η νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ρουμανίας σχετικά με την απαίτηση κατά την οποία οι εφετειακές αποφάσεις σε υποθέσεις διαφθοράς πρέπει να εκδίδονται από δικαστικούς σχηματισμούς των οποίων όλα τα μέλη ορίζονται με κλήρωση θα μπορούσε να συνιστά εθνικό πρότυπο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁹³.
- η εφαρμογή αυτού του εθνικού προτύπου προστασίας θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης, και ιδίως του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 της Σύμβασης ΠΟΣ, και της απόφασης 2006/928, καθόσον θα ενείχε συστημικό κίνδυνο ατιμωρησίας των πράξεων που συνιστούν σοβαρά αδικήματα απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης ή διαφθοράς εν γένει⁹⁴.

144. Κατά τη γνώμη μου, η υπό κρίση υπόθεση ομοιάζει περισσότερο με εκείνη επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση M.A.S. και M.B. εν συγκρίσει με εκείνη επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Euro Box Promotion. Στην τελευταία υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχε παράβαση του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, πρώτη περίοδος, του Χάρτη όσον αφορά την πρακτική σχετικά με τη συγκρότηση σχηματισμών του Ανωτάτου Δικαστηρίου ειδικευμένων στις υποθέσεις αδικημάτων διαφθοράς, την οποία το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας έκρινε αντισυνταγματική. Επίσης, στο ρουμανικό δίκαιο, δεν υπήρχε σαφές εθνικό πρότυπο προστασίας του δικαιώματος πρόσβασης σε ανεξάρτητο δικαστήριο που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Τούτο υποστηρίχθηκε από έναν εκ των διαδίκων κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ως απάντηση σε ερώτηση του Δικαστηρίου, εντούτοις η Ρουμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή αρνήθηκαν την ύπαρξή του⁹⁵.

145. Εν πάση περιπτώσει, η επίκληση του συστημικού κινδύνου ατιμωρησίας σοβαρών αδικημάτων εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης εκτιμώ ότι δεν δύναται να δικαιολογεί τον περιορισμό θεμελιώδους δικαιώματος όπως αυτό που αντιπροσωπεύει η

⁹¹ Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 206). Στη σκέψη 207 προσέθεσε: «μολονότι το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε, στις επίμαχες στις κύριες δίκες αποφάσεις, ότι η προηγούμενη πρακτική του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, η οποία στηριζόταν, μεταξύ άλλων, στον κανονισμό οργάνωσης και διοικητικής λειτουργίας και η οποία αφορούσε την ειδίκευση και τη σύνθεση των δικαστικών σχηματισμών σε υποθέσεις διαφθοράς, δεν ήταν σύμφωνη με τις εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις, εντούτοις, δεν προκύπτει ότι η πρακτική αυτή αποτελούσε πρόδηλη παράβαση θεμελιώδους κανόνα του δικαιοδοτικού συστήματος της Ρουμανίας ικανού να θέσει υπό αμφισβήτηση τον χαρακτήρα των δικαστικών σχηματισμών του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου σε υποθέσεις διαφθοράς – όπως συγκροτούνταν σύμφωνα με την ως άνω πρακτική πριν από την έκδοση των εν λόγω αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου– ως δικαστηρίου που “έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως”».

⁹² Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 209).

⁹³ Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 210).

⁹⁴ Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 212).

⁹⁵ Απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 210).

αναδρομική εφαρμογή του επιεικέστερου ποινικού νόμου, οσάκις το συνταγματικό σύστημα κράτους μέλους προβλέπει υψηλότερο επίπεδο προστασίας του εν λόγω δικαιώματος εν συγκρίσει με το προβλεπόμενο στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη.

146. Εν ολίγοις, αν δεν γινεί δεκτή η ερμηνεία που προτείνω για το άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη, με τη νομολογία του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) σχετικά με τη μη ύπαρξη λόγων διακοπής της παραγραφής του αξιοποίνου μεταξύ 2018 και 2022 θα είχε καθιερωθεί υψηλότερο εθνικό επίπεδο προστασίας της αρχής της αναδρομικότητας της *lex mitior* εν συγκρίσει με αυτό του εν λόγω άρθρου του Χάρτη.

147. Είναι αληθές ότι η εφαρμογή αυτού του εθνικού επιπέδου ενδέχεται να ενέχει κίνδυνο ατιμωρησίας για τα πρόσωπα που διώκονται για διάπραξη σοβαρής απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, όπως έχω ήδη αναλύσει και όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο.

148. Ωστόσο, από την προγενέστερη απόφαση *M.A.S. και M.B.* προέκυπτε ο ίδιος κίνδυνος ατιμωρησίας, φρονώ δε ότι δεν υφίσταται λόγος για να αξιολογηθεί διαφορετικά στην υπό κρίση υπόθεση. Το εθνικό επίπεδο προστασίας της αρχής της *lex mitior* προκρίνεται ως σαφώς υψηλότερο στην υπό κρίση υπόθεση, όπως και στην υπόθεση *M.A.S. και M.B.*, σε αντίθεση με την υπόθεση *Euro Box Promotion*.

149. Ασφαλώς, τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης είναι άξια προστασίας, εντούτοις η προστασία τους δεν μπορεί να υπερισχύει της προστασίας θεμελιώδους δικαιώματος, όπως αυτό που αντιπροσωπεύει η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του επιεικέστερου ποινικού νόμου.

150. Τα θεμελιώδη δικαιώματα σε μια κοινότητα βασισμένη στο κράτος δικαίου όπως η Ένωση δεν είναι λιγότερο σημαντικά από τα οικονομικά της συμφέροντα. Με άλλα λόγια, τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης δεν μπορούν να προστατεύονται ενόσω παραβιάζονται θεμελιώδη δικαιώματα.

151. Εάν η εφαρμογή του άρθρου 325 ΣΛΕΕ και των κανόνων εφαρμογής του είναι πλημμελής και προκύπτει συστημικός κίνδυνος ατιμωρησίας σε ένα ή περισσότερα κράτη, η Ένωση διαθέτει άλλους νομικούς μηχανισμούς για να αντιδράσει, όπως η προσφυγή επί παραβάσει. Εκτιμώ ότι δεν είναι συμβατό με την αξία του κράτους δικαίου που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ να μειωθεί το επίπεδο προστασίας της αρχής του *lex mitior* προκειμένου να διασφαλιστούν με καλύτερο τρόπο τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης.

152. Κατά συνέπεια, η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης δεν παράγει τα αποτελέσματά της στην υπό κρίση υπόθεση, το δε αιτούν δικαστήριο δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη τη νομολογία του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου) προκειμένου να διασφαλιστεί η τήρηση του άρθρου 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και της απόφασης 2006/928. Αντιθέτως, η νομολογία αυτή πρέπει να ακολουθηθεί προκειμένου να διατηρηθεί το υψηλότερο επίπεδο προστασίας της αρχής της *lex mitior* του ρουμανικού δικαίου, η οποία, από τη φύση της, ευνοεί τους δράστες ποινικών αδικημάτων.

153. Η λύση αυτή είναι επίσης η πλέον συμβατή με την αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» και τις απαιτήσεις της περί προβλεψιμότητας και σαφήνειας της εφαρμοστέας ποινικής νομοθεσίας⁹⁶. Οι αποφάσεις του *Curtea Constituțională* (Συνταγματικού Δικαστηρίου),

⁹⁶ Απόφαση *M.A.S. και M.B.* (σκέψεις 55 και 56).

σε συνδυασμό με εκείνες του Înalta Curte de Casație și Justiție (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), αποσαφήνισαν το καθεστώς διακοπής της παραγραφής του αξιοποιήσιμου του άρθρου 155, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα του 2009, έπειτα από μια περίοδο αμφιβολιών η οποία κυριάρχησε στα τακτικά δικαστήρια. Η μη εφαρμογή αυτής της νομολογίας θα προκαλούσε νέα κατάσταση αβεβαιότητας όσον αφορά τη διακοπή της παραγραφής του αξιοποιήσιμου μεταξύ 2018 και 2022.

Γ. Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

154. Το αιτούν δικαστήριο διατυπώνει το τρίτο προδικαστικό ερώτημα για την περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικά στα δύο πρώτα ερωτήματα (και μόνον εάν δεν μπορεί να δοθεί ερμηνεία σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης).

155. Δεδομένου ότι προτείνω αρνητική απάντηση στα δύο αρχικά ερωτήματα, παρέλκει η εξέταση του τρίτου. Ωστόσο, θα το εξετάσω για την περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο υιοθετήσει διαφορετική προσέγγιση.

156. Το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί επί πτυχών του ρουμανικού δικαστικού συστήματος⁹⁷ με όρους που επιτρέπουν την απάντηση στο τελευταίο αυτό προδικαστικό ερώτημα. Στο εν λόγω ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει τη δυνατότητα να τιμωρούνται πειθαρχικά οι δικαστές οσάκις αποκλίνουν από τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου για τον λόγο ότι αυτή δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης.

157. Όπως επισημαίνουν το αιτούν δικαστήριο⁹⁸ και η Ρουμανική Κυβέρνηση, το άρθρο 99, στοιχείο ζ, του νόμου 303/2004, το οποίο όριζε ως πειθαρχικό παράπτωμα τη μη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) ή του Înalta Curte de Casație și Justiție (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου) που εκδίδονται στο πλαίσιο αναιρέσεων υπέρ του νόμου, καταργήθηκε μετά την απόφαση RS.

158. Εντούτοις, με την απόφαση αριθ. 520/2022 του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου), της 9ης Νοεμβρίου 2022, κρίθηκε ότι η μη συμμόρφωση των δικαστών με τις αποφάσεις του Curtea Constituțională (Συνταγματικού Δικαστηρίου) ή του Înalta Curte de Casație și Justiție (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου) ενδέχεται να επισύρει πειθαρχική ποινή, οσάκις ο δικαστής ενήργησε κακόπιστα ή με βαριά αμέλεια. Το αιτούν δικαστήριο αμφισβητεί τη συμβατότητα του νέου αυτού πειθαρχικού καθεστώτος με το δίκαιο της Ένωσης.

159. Οι αποφάσεις Euro Box Promotion και RS περιέχουν επαρκείς ενδείξεις ώστε να απαντηθεί το ερώτημα αυτό. Ως εκ τούτου, θα περιοριστώ στη μεταγραφή ορισμένων εκ των σκέψεών τους:

- «[...] Η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων δεν μπορεί να έχει, μεταξύ άλλων, ως συνέπεια να αποκλείεται εντελώς το ενδεχόμενο να στοιχειοθετείται, σε ορισμένες όλως εξαιρετικές περιπτώσεις, η πειθαρχική ευθύνη δικαστή λόγω των δικαστικών αποφάσεων που αυτός εξέδωσε. Πράγματι, η συγκεκριμένη απαίτηση περί ανεξαρτησίας δεν έχει, προφανώς, ως σκοπό να επιτρέψει ενδεχόμενες σοβαρές και όλως ασύγγνωστες συμπεριφορές εκ μέρους των δικαστών, οι οποίες θα συνίσταντο, επί παραδείγματι, στο να παραβλέπουν οι δικαστές αυτοί σκοπίμως και κακόπιστα ή λόγω σοβαρής αμέλειας και άγνοιας τους κανόνες του εθνικού δικαίου και του δικαίου της Ένωσης των οποίων την τήρηση οφείλουν να

⁹⁷ Αποφάσεις Asociația Forumul Judecătorilor din România, Euro Box Promotion και RS.

⁹⁸ Διάταξη περί παραπομπής (σημεία 145 και 146).

διασφαλίζουν ή στο να καταλήγουν στη χρήση αυθαιρεσίας ή στην αρνησιδικία, μολονότι οφείλουν, ως θεματοφύλακες του δικαστικού λειτουργήματος, να αποφαινόμενοι επί των διαφορών που υποβάλλουν στην κρίση τους πολίτες»⁹⁹.

- «Εντούτοις, είναι ουσιώδες, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ανεξαρτησία των δικαστηρίων και να αποτραπεί με τον τρόπο αυτό το ενδεχόμενο να καταστρατηγηθούν οι θεμιτοί σκοποί του πειθαρχικού καθεστώτος και να χρησιμοποιηθεί το συγκεκριμένο καθεστώς για σκοπούς πολιτικού ελέγχου των δικαστικών αποφάσεων ή ασκήσεως πίεσεως επί των δικαστών, το γεγονός ότι μια δικαστική απόφαση ενέχει ενδεχομένως πλάνη κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων του εθνικού δικαίου και του δικαίου της Ένωσης, ή κατά την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και των αποδεικτικών στοιχείων, να μην μπορεί, αφ' εαυτού, να στοιχειοθετήσει την πειθαρχική ευθύνη του οικείου δικαστή»¹⁰⁰.
- «Το άρθρο 2 και το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική που επιτρέπει να στοιχειοθετείται πειθαρχική ευθύνη εθνικού δικαστή για κάθε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου»¹⁰¹.
- «Το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 και το άρθρο 4, παράγραφοι 2 και 3, ΣΕΕ, με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, καθώς και με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική βάσει της οποίας είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση της πειθαρχικής ευθύνης δικαστή λόγω του ότι εφάρμοσε το δίκαιο της Ένωσης, όπως αυτό έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, αποκλίνοντας από νομολογία του συνταγματικού δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους η οποία είναι ασυμβίβαστη με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης»¹⁰².

160. Συνεπώς, η απάντηση στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να είναι ανάλογη.

V. Πρόταση

161. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Curtea de Apel Braşov (εφετείο Βραşον, Ρουμανία) ως εξής:

- «1) Το άρθρο 325, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και η απόφαση 2006/928/ΕΚ της Επιτροπής, της 13ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση μηχανισμού για τη συνεργασία και τον έλεγχο της προόδου στη Ρουμανία όσον αφορά την επίτευξη των ειδικών στόχων αναφοράς στους τομείς της δικαστικής μεταρρύθμισης και της καταπολέμησης της διαφθοράς, αντιτίθενται, κατ' αρχήν, σε εθνική νομοθεσία και νομολογία σχετικά με τη διακοπή των προθεσμιών παραγραφής του αξιοποίνου, οι οποίες έχουν ως συνέπεια την ατιμωρησία σημαντικού αριθμού πράξεων οι οποίες στοιχειοθετούν σοβαρά αδικήματα απάτης εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης.

⁹⁹ Απόφαση RS [σκέψη 83, όπου μνημονεύονται οι αποφάσεις της 15ης Ιουλίου 2021, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Πειθαρχικό καθεστώς των δικαστών) (C-791/19, EU:C:2021:596, σκέψη 137), και Euro Box Promotion (σκέψη 238)].

¹⁰⁰ Απόφαση RS [σκέψη 84, όπου μνημονεύονται οι αποφάσεις της 15ης Ιουλίου 2021, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Πειθαρχικό καθεστώς των δικαστών) (C-791/19, EU:C:2021:596, σκέψη 138), και Euro Box Promotion (σκέψη 239)].

¹⁰¹ Απόφαση RS [σκέψη 87, όπου μνημονεύεται η απόφαση Euro Box Promotion (σκέψη 242)].

¹⁰² Απόφαση RS (σκέψη 93 και διατακτικό, σημείο 2).

Το εθνικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστες την εθνική αυτή νομοθεσία και νομολογία, εάν αυτές δικαιολογούνται από την εφαρμογή της αρχής της αναδρομικότητας του επεικέστερου ποινικού νόμου, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ή, αν τούτο δεν συντρέχει, από υψηλότερο εθνικό επίπεδο προστασίας της εν λόγω αρχής, προβλεπόμενο στο εθνικό δίκαιο.

- 2) Το άρθρο 2 και το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική που επιτρέπει να στοιχειοθετείται πειθαρχική ευθύνη εθνικού δικαστή για κάθε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου ή του ανωτάτου δικαστηρίου. Εντούτοις, δεν αποκλείουν τη στοιχειοθέτηση πειθαρχικής ευθύνης σε εξαιρετικές περιπτώσεις σοβαρών και όλως ασύγγνωστων συμπεριφορών εκ μέρους των δικαστών, οι οποίες συνίστανται στη σκόπιμη και κακόπιστη ή στην οφειλόμενη σε ιδιαιτέρως βαριά και κατάφωρη αμέλεια παράβαση των κανόνων του εθνικού δικαίου και του δικαίου της Ένωσης των οποίων την τήρηση οφείλουν να διασφαλίζουν.

Το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 και το άρθρο 4, παράγραφοι 2 και 3, ΣΕΕ, με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, καθώς και με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση ή πρακτική βάσει της οποίας είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση της πειθαρχικής ευθύνης δικαστή λόγω του ότι εφάρμοσε το δίκαιο της Ένωσης, όπως αυτό έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, αποκλίνοντας από νομολογία του συνταγματικού δικαστηρίου του οικείου κράτους μέλους η οποία είναι ασυμβίβαστη με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης».